

LA GUERRA DE CUBA, UNA GUERRA CONTRA EL POBLE

Joan Carles Lleixà Caballé

JUSTIFICACIÓ

L'objectiu d'est treball no és reflexionar ni discutir sobre els grans problemes polítics de finals del segle XIX, ni sobre els problemes del nou colonialisme. Tampoc n'és parlar dels personatges històrics que van viure i van actuar en aquella època. L'objectiu últim, la finalitat primordial, és retre homenatge al munt de personatges anònims, soldats i familiars, que van patir molt directament els successos i esdeveniments que es van produir en aquelles dates, els quals van canviar, almenys políticament, la vida del que avui anomenem Estat espanyol.

Personatges com **Juan Bel Farnós** (besavi de la meua dona), **Francisco Curto Arasa** (que segons ell mateix deia "va anar a Cuba i no va menjar plàtans"; explicava que estava separat de l'enemic per una *alambrada* i allí, a l'altra banda, estaven els plàtans, però per por, encara que hi havia molta gana, ell no va travessar mai, tot i que d'altres, a la nit, de vegades ho intentaven), **Federico Roé Barrera** (que deia que quan era a Cuba no menjava plàtans, perquè no sabia si allò era bo o si estava enverinat, i això que la gana era bona i molta!), el **Sr. Martí**, el "**Vanero**" (que pareix que no va participar en l'última guerra, tot i que potser va participar en les guerres anteriors, però com que va anar a Cuba i va estar-s'hi molts anys, de l'Havana li venia el sobrenom amb el qual encara avui són coneguts els seus descendents), **Gabriel Arasa Casadó**, el "**Tabardillo**" (que, com que muntava molt bé a cavall, anava a caçar cavalls i mules salvatges per a l'exèrcit quan va ser a Cuba, i d'allí va portar el seu sobrenom, ja que "servia" a un oficial que es deia Tabardillo de cognom), i tants d'altres, que van haver de marxar (obligats) de joves a terres llunyanes, a lluitar en una guerra que els era estranya i indiferent, però a la qual van haver d'anar per no poder pagar els diners necessaris per a deslliurar-se'n. Alguns, els més afortunats, van poder tornar. Altres, com **Francisco Figueras Torres**, també del nostre poble, segons informacions publicades pel diari *Los Debates* el 15 de juliol de 1897, no van tornar mai, o, si ho van fer, van portar les empremtes de ferides o malalties que els van consumir fins a la seua fi.

Ha fallecido en Tarragona el capitán de infantería Sr. Rocamora, que hace dos meses regresó de Cuba por enfermo. (*Los Debates*, 11-V-1898, n. 1.556, "A vuela pluma", p. 1.)

Els altres, els rics i poderosos, poc hi van perdre; com a molt, diners. Però per a ells això era fàcil d'arreglar.

La gran majoria dels fets, esdeveniments i notícies que se citen i anomenen en la **primera part** d'est treball resten emmarcats dintre del període cronològic que abasta tot l'any 1898, any en què es va resoldre -negativament, per cert- l'últim conflicte bèl·lic que l'exèrcit espanyol va sofrir a Cuba: la guerra de la Independència. No podem, però, separar l'últim any del conflicte de tot el conjunt de guerres i esdeveniments anteriors que van determinar la independència cubana i que van culminar l'esmentat fatídic any de 1898 amb la pèrdua de les possessions d'ultramar de la corona espanyola. Per això, i per al lògic desenvolupament del meu treball, faré un breu recorregut històric que començaré l'any 1868 (any en què va esclatar la guerra dels Deu Anys, el primer dels conflictes cubans) i que finalitzaré el 1898 (després de materialitzar-se el desastre colonial, tant el cubà, com també el filipí). A la **segona part**, tindran una importància rellevant els anys 1896 i 1897.

1a PART: LA GUERRA DE LA INDEPENDÈNCIA CUBANA

La guerra de la Independència de Cuba, en un principi, es desenvolupava entre Espanya i els insurrectes cubans. Pareixia que el conflicte es convertiria en un de tants, en un conflicte de llarga i difícil solució (com la Guerra

dels Deu Anys), però l'entrada dels Estats Units en l'escena bèl·lica va fer que la guerra s'accelerés i s'acabés ràpidament.

El conflicte entre Espanya i els Estats Units en el litigi de l'illa de Cuba es va resoldre molt prompte, en tan sols quatre mesos, la qual cosa va demostrar el desequilibri de forces entre tots dos contendents (encara que en forces terrestres, pareix que hi havia superioritat espanyola). Això no obstant, est fet tan evident per a qualsevol observador actual, no ho era per a alguns dirigents espanyols de l'època, incapaços d'assumir el que podríem qualificar com un conflicte entre el passat colonial (Espanya) i el futur imperialista (els Estats Units). En est sentit s'haurien de considerar i entendre les declaracions que va fer el capità general de Cuba, el general Blanco, un mes abans de la capitulació: "L'exèrcit està intacte i desitjós de glòria". Però el desenvolupament de les operacions militars va demostrar clarament la realitat de la situació.

Est conflicte no es pot considerar com un fet aïllat, com un conflicte únic i singular. Va haver-n'hi d'altres de pareguts, i en tots ells els dèbils van perdre contra els forts (la qual cosa és més que lògica!): Portugal el 1890 va perdre contra els anglesos; estos, els 1896, contra els americans; i els francesos, el 1898, contra els anglesos. Es va produir el que podríem anomenar "redistribució colonial".

La Cuba anterior a la guerra de la Independència

El conjunt de guerres i conflictes que culminaren amb la independència de Cuba -guerra dels Deu Anys (1868-1878), la guerra Chiquita (1879, 1880-1895), i molt especialment l'anomenada guerra de la Independència (1895-1898)- van ser conseqüència de les rivalitats dels sectors productius cubans amb el monopoli polític i econòmic espanyol; és a dir, van tindre una base econòmica.

Abolida l'esclavitud als EUA després de la guerra de Secessió (1862-1865), s'aguditzà la rivalitat tradicional entre la propietat de la terra, que solia ser cubana, i el comerç de l'Havana, que solia ser peninsular. Les Antilles i el Brasil restaven com a únic reducte esclavista de tota Amèrica i, bé que entre els terratinents l'esclavitud començava a ser mirada com una tara, el gran comerç a l'Havana continuava introduït en el tràfic d'esclaus. El general Juan de Pezuela, marquès de Cheste, gran lluitador contra l'esclavitud, va arribar a dir: "El sueldo de gobernador de Cuba es de 5.000 pesos, que se gastan todos en vivir. Lo que enriquece es el tráfico clandestino de negros, perseguido por los ingleses, pero protegido por nuestro gobierno".

En aquella època, els Estats Units absorbién més de la meitat de les exportacions cubanes, i van arribar al 90 % de les de sucre cap al 1890.

Fracassats els moviments reformistes (1865-1867), en plena revolució espanyola de setembre esclatà el Crit de Yara (1868). Carlos Manuel de Céspedes proclamà la república a la seua finca de Demajagua, donà la llibertat als esclaus i els declarà soldats de la nova república. L'abolició de l'esclavitud fou inscrita a la constitució cubana (1869). Els espanyols van oposar a les guerrilles cubanes les dels "voluntaris".

La guerra que va vindre a continuació va durar deu anys, va ser cruel i despietada, i va produir una mortaldat terrible. Oficialment hi morien la meitat dels soldats espanyols.

A l'exèrcit cubà, en el qual abundaven els negres, la mortaldat ocasionà tal disminució de la població negra de l'illa, que la proporció interracial s'invertí novament: un 68-70 % blanc o quasi blanc, i la resta de població de color, com durant el segle XVII.

Per evitar-se els perills, les famílies benestants procuraren d'emigrar als Estats Units, que arribaren a acollir més de 100.000 persones. Els Estats Units van ajudar en tot el possible els rebels. Un vaixell nord-americà, el *Virginia*, fou capturat carregat d'armes per als rebels, i la seua tripulació fou jutjada i afusellada, la qual cosa quasi va provocar la guerra amb els Estats Units.

▲ Maceo, cabdill guerriller cubà.

El conflicte el van guanyar les tropes del general espanyol Martínez Campos, i amb el tractat de pau de Zanjón (1878) s'oficialitzà el seu acabament. Per est tractat se li concedien a Cuba les mateixes condicions que hi havia a Puerto Rico -millors que les cubanes-, però els cubans no aconseguiren materialitzar el seu anhel d'independència. Es garantia també la llibertat concedida per la república cubana als antics combatents negres de l'exèrcit vençut. La metròpoli, en conseqüència, no podia fer res més que concedir el mateix als esclaus que s'havien mantingut fidels als amos espanyols i, finalment, el 1880 va abolir l'esclavitud (també és veritat que la cada cop més sofisticada explotació del sucre feia innecessària l'esclavitud). Un altre motiu per revisar el problema de l'esclavitud fou el d'intentar evitar una de les possibles causes de les rebel·lions cubanes.

Seguiren uns quants anys d'apaivagament revolucionari, amb alguns intents fracassats de reprendre la guerra (obra de Calixto García, Guillermo Moncada, José Maceo i Quintín Bandera, el 1879; de Francisco Varona, el 1885, etc.). Est període es coneix amb el nom de la guerra Chiquita, i va precedir el moviment revolucionari conegut com a guerra de la Independència, que començant el 1895, va acabar el 1898. Això sí, amb la decisiva implicació i intervenció nord-americana.

Antecedents i preparatius de la intervenció nord-americana

La guerra de 1868-1878 havia arruïnat molts terratinents cubans, els béns dels quals havien estat embargats o destruïts. Una part de les hisendes en subhasta pública foren comprades per nord-americans (ja el 1883 una companyia nord-americana havia comprat una gran explotació cubana), els quals cap a l'any 1890 arribaren a posseir una desena part de les terres cubanes conreades. Es va produir un increment dels interessos nord-americans a l'illa i, paulatinament, una dependència cada cop més gran de l'economia de Cuba respecte del mercat nord-americà (el 85 % de la producció cubana, amb la quasi totalitat del sucre i les mels). La conseqüència de tot això era que els Estats Units no podien restar indiferents a les vicissituds de l'illa, tinguessen o no el desig d'annexionar-se-la. D'altra banda, hi havia un problema de política comercial per part d'Espanya, ja que havia imposat uns forts aranzels duaners a la importació de productes estrangers per part dels cubans. Els exportadors nord-americans patien esta discriminació, i això va inspirar l'anomenada "tarifa McKinley" de 1890, que suprimia tot gravamen a la importació de sucre procedent dels països que oferien reciprocitat. La "tarifa" va fer sorgir a Cuba un Moviment Econòmic (integrat pels que es consideraven perjudicats), moviment que va fer pressió sobre el govern espanyol, fins que el 1891 la signatura d'un tractat entre Espanya i els Estats Units va establir la desitjada reciprocitat, cosa que impulsà tant l'exportació del sucre, que es va duplicar en un quinquenni.

Fins a tal punt l'illa es va vincular econòmicament amb els Estats Units que quan estos van entrar en crisi, Cuba ho va patir directament, i quan es va restablir la tarifa del sucre, es va parilitzar tota activitat productiva i es va generalitzar l'atur. El descontentament que això va desencadenar afavorí l'esclat insurreccional del 1895.

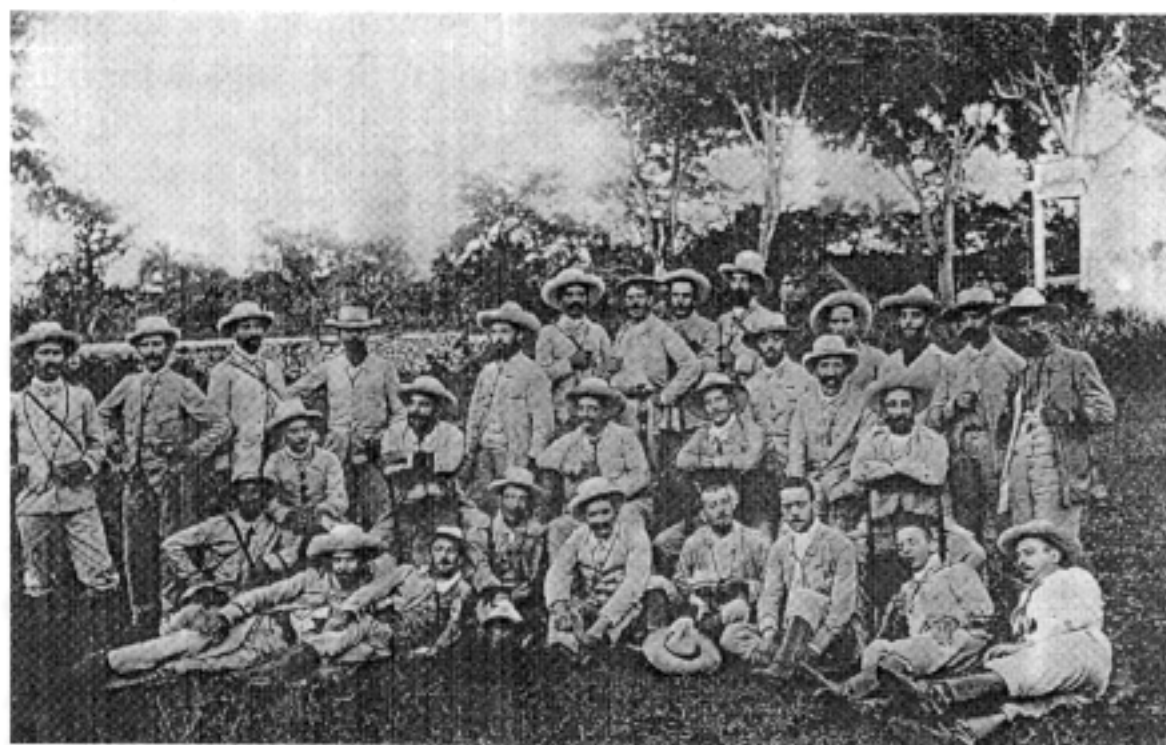
El titular de la Cartera d'Ultramar, Antonio Maura, havia presentat uns modestos projectes reformistes (el 1893 l'havien qualificat d'antipatriota per voler donar un cert grau d'autonomia a l'illa de Cuba), projectes que fracassaren, ja que els interessos de les classes privilegiades i poderoses de la península (no els interessos del país real) van impedir i impossibilitar que es poguessen resoldre els problemes polítics plantejats per les possessions antillanes. No es va voler escoltar la moderada veu del Partido Autonomista Cubano, és a dir la dels criolls, que ja a la guerra dels Deu Anys es van veure en perill de ser desbordats per elements més radicals i independentistes. Els desitjos que tenien d'aconseguir una autonomia dintre de la sobirania espanyola van quedar postergats. El control que el Partido Unionista o espanyolista ("per lògica, l'autonomia conduïx al separatisme") exercia damunt de la maquinària administrativa local i la mentalitat del Govern de Madrid, que considerava l'illa com una província més, supeditada al peculiar centralisme governatiu, tot junt, va impossibilitar de poder aconseguir a temps un acord amb el rebels.

L'opinió pública estava pessimament informada i, a més a més, desorientada per una premsa bastant irresponsable. Ningú no pensava que el fet de no tindre una flota adequada fos cap tipus d'obstacle, fins que va ser massa tard.

La guerra fou represa l'any 1895, instigada pel Partido Revolucionario Cubano de José Martí i sota les ordres de generals que ja havien lluitat del 1868 al 1878, com Antonio Maceo i Máximo Gómez. El nou aixecament fou iniciat amb el Crit de Baire el 24 de febrer de 1895.

Anteayer hizo tres años que estalló en Baire la insurrección cubana que desde entonces ha costado a España 1.300.000.000 de pesetas y 100.000 hombres. (*Los Debates*, 26-II-1898, n. 1.498, "A vuela pluma", p. 2.)

L'èxit inicial de la insurrecció cubana va ocasionar el relleu del partit en el poder. Sagasta fou substituït per Cánovas del Castillo -conservador-. Es va tornar a encarregar al general Martínez Campos la pacificació de l'illa (hi va anar en tres ocasions, en la segona es va signar del conveni de Zanjón). Est militar coneixia bé la realitat cubana, però a Espanya el desconeixement de tot allò que allí succeïa era general. Martínez Campos prompte es va adonar que esta vegada solament una política de força podia frenar la insurrecció, i no obstant això ell va intentar aplicar una política conciliadora. Seues són les següents paraules: "Estamos jugando la suerte de España, pero yo tengo creencias que son superiores a todo y me impiden los fusilamientos y los actos análogos". Però com que les posicions dels rebels, en aquell moment, ja s'havien radicalitzat, les possibilitats d'enteniment eren pràcticament nul·les. El 1886 Campos va ser substituït per Weyler i les tropes espanyoles superaven ja els 200.000 homes

▲ Oficials d'un regiment de cavalleria, a Cuba.

amb els cubans que lluitaven per la seua llibertat i pel triomf republicà i els qui veien en la rebel·lió una revolta de la població negra recentment emancipada, amb uns mètodes de lluita i de destrucció de les propietats amenaçadors per a les inversions nord-americanes a l'illa.

Es va desencadenar una intensa campanya de premsa contra Espanya, especialment després de l'arribada de Weyler, al qual van presentar com un tirà sanguinari. Van contribuir molt especialment a esta campanya, amb l'objectiu d'augmentar les seues vendes, les cadenes sensacionalistes de William R. Hearst i la de Joseph Pulitzer, tot propagant notícies preparades o inventades.

Notícies oficioses del Consell de ministres cubans, diuen que est organisme procurarà evitar les campanyes ofensives de la premsa, en general contra la figura del general Weyler.

(*Los Debates*, 14-I-1898, n. 1.462, "Correo de Madrid", 12-I-1898, p. 3.)

Esta desinformació va arribar al màxim després de l'explosió del *Maine*. Paral·lelament anava guanyant força un corrent d'opinió nacionalista, anomenat *jingoisme*, que cercava l'expansió imperialista dels Estats Units i mirava l'adquisició de Cuba com el primer pas a donar. El principal representant d'esta tendència era Theodore Roosevelt, subsecretari de Marina al Govern de McKinley des del 1897, l'objectiu principal del qual era la creació d'una poderosa armada que seria l'instrument de la gran potència nord-americana. Per últim, els mateixos cubans anaven a Washington amb les seues peticions, tant els grans propietaris i comerciants, que a través del cònsol a l'Havana cercaven protecció davant els revolucionaris, com els insurrectes, que desitjaven obtindre, mitjançant les gestions de Tomàs Estrada Palma (que tenia la nacionalitat nord-americana), el reconeixement del govern nord-americà. El maig de 1897 els Estats Units van reconèixer la bel·ligerència cubana, i a partir d'aquell moment van començar a ajudar legalment els insurrectes.

Hi havia una altra circumstància que afavoria la intervenció nord-americana a Cuba: la idea d'una certa superioritat, que els obligava a imposar-se als països decadents. Est desig havia estat deturat, per la por que Anglaterra i França s'oposessin a est guany dels Estats Units. Però ara, amb el poder que ràpidament havien guanyat els nord-americans, les potències europees havien perdut preponderància i deixaven de ser àrbitres.

La mateixa Anglaterra havia estat obligada a acceptar l'arbitratge imposat per Washington en la disputa de fronteres a les Guaianes i a Veneçuela el 1895.

No obstant tot el que anteriorment s'ha esmentat, l'actitud inicial dels Estats Units amb el conflicte cubà fou d'una neutralitat declarada, la qual cosa beneficiava el govern metropolità i dificultava la tramesa de les expedicions filibusteres als rebels. El mateix president Cleveland va oferir-se per a intentar resoldre el conflicte mitjançant la fórmula de l'autonomia insular (que faria possible la pau i preservaria els drets d'Espanya i les propietats nord-americanes). Quan McKinley va prendre possessió com a president dels Estats Units va declarar que no volia una guerra de conquesta, però a mitjans del 1897 molts homes de negocis nord-americans demanaven al president que acabés amb els danys que patien les propietats i el comerç amb Cuba. Esta situació va empènyer McKinley a encarregar al seu ambaixador Woodford que instés el Govern espanyol a solucionar el problema de l'ordre a l'illa. Woodford va portar el missatge al Govern de Sagasta el 18 de setembre (Cánovas havia estat assassinat a l'agost). L'estiu de 1897 es podia considerar que la meitat de l'illa estava pacificada gràcies a les tàctiques de Weyler. En aquell moment, però, els liberals, en el poder, van decidir canviar la repressió per l'acció política. El 23 d'octubre de 1897 el Govern espanyol va comunicar als Estats Units que Weyler havia estat substituït pel general Blanco, que la guerra es continuaria amb humanitat, que es concediria l'autonomia a Cuba (mesures d'un abast molt més àmplies que les proposades per Cánovas) i que el Govern nord-americà podria col·laborar suprimint la Junta cubana que residia al seu territori i impeding les accions dels filibusters.

EL ASUNTO WEYLER.- El Consejo Supremo de Guerra y Marina ha examinado hoy el asunto de Weyler.

No se ha tratado como un proceso formado al general para el cual hubiera sido necesaria la reunión del Senado.

Se trata de un expediente de faltas y el Consejo Supremo lo ha resuelto de común acuerdo con el dictamen fiscal imponiéndole 2 meses de castillo.

Esta pena, según se dice, no deberá cumplirla el general porque está comprendida en el decreto de indulto otorgado con motivo del santo del rey.

(*Los Debates*, 6-II-1898, n. 1.483, "Correo de Madrid", 4-II-1898, p. 3.)

Després de la substitució de Weyler, Washington va decidir esperar-se, encara que solament fos pel desig que l'autonomia significués avançar cap a l'annexió. Al mateix temps, una associació de la banca nord-americana, d'acord amb Estrada Palma, pensava negociar la compra de la independència de Cuba mitjançant un impost duaner, el cobrament del qual garantiria el govern nord-americà, cosa que significaria una important dependència. Est pla fou aprovat pel Consell de Govern cubà al desembre, però no ho va fer així l'administració McKinley, que proposà donar a Espanya l'oportunitat de fer les reformes anunciades.

Cap al conflicte internacional

L'1 de gener de 1898 van prendre possessió a l'Havana els set *secretarios de despacho* nomenats pel general Blanco per a dirigir i conduir el govern de l'illa al nou règim autonòmic. Però est règim no tenia cap futur: els rebels no volien res més que la independència i els favorables a l'unionisme i l'exèrcit espanyol refusaven esta nova política.

No acertamos a comprender como puede haber afirmado el ministro cubano Sr. Govin que hay autonomistas emigrados irreductibles. [...]

Si son autonomistas, porque aman la autonomía, ¿no la tienen ya ?

No son autonomistas, son traidores, y hay que cortar toda relación de amistad con ellos pues de una parte están los que aceptan la legalidad constituida en de otra los rebeldes de todo linaje.

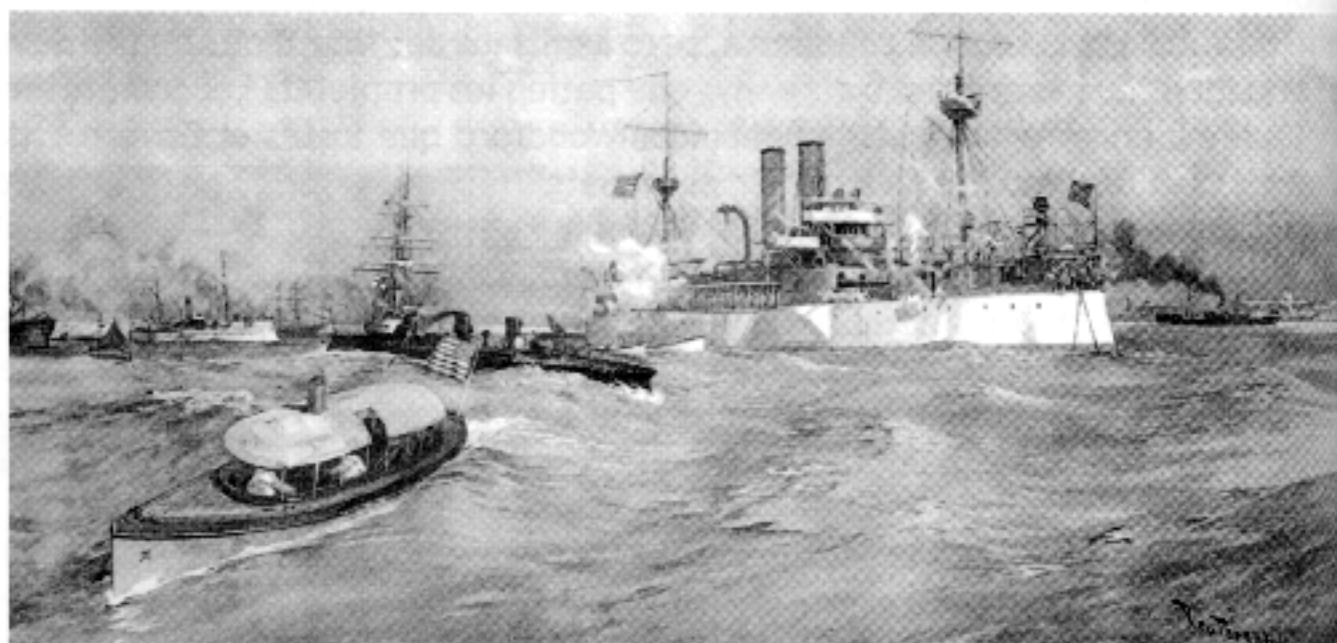
(*Los Debates*, 21-I-1898, n. 1.469, "A vuela pluma", p. 2.)

Components d'est sector proespanyolista van promoure un motí a l'Havana, van assaltar o amenaçar els diaris que utilitzaven la nova llibertat d'expressió i crítica i van cridar a favor de Weyler i en contra de Blanco. Estos aldarulls van ser l'excusa utilitzada pel govern nord-americà per fer el seu primer gest directe. El cònsol Lee havia demanat amb anterioritat un vaixell de guerra per a la protecció dels ciutadans nord-americans, sol·licitud que va tornar a fer. El 25 de gener arribava a port el cuirassat *Maine*, la qual cosa significava tant l'última advertència a Espanya com una concessió a aquells que demanaven als Estats Units una intervenció immediata.

La presència del *Maine* a Cuba fou presentada com una visita de cortesia, a la qual el Govern espanyol va correspondre enviant el *Vizcaya* a Nova York. Per complicar encara més les coses, el 9 de febrer el *Journal* de

Nova York publicava una carta particular de l'ambaixador espanyol a Washington, Dupuy de Lôme, on explicava que en la seua opinió, negociar amb els rebels cubans era una pèrdua de temps i que l'única via per a poder obtindre resultats era la via militar, és a dir, aconseguir èxits militars. A més, deia que McKinley era un politicastre que intentava quedar bé davant dels *jingoistes*.

Amb tot això, l'opinió pública nord-americana es va excitar encara més, veient com s'injuriava el seu president i veient com les reformes que es prometien per a Cuba solament eren una mena de parany per a intentar guanyar temps. L'ambaixador espanyol va telegrafiar immediatament a Madrid anunciant la seva dimissió, i poc després es va produir l'arribada del nou plenipotenciari espanyol als Estats Units, Sr. Luis Polo de Bernabé.

La nit del 15 de febrer, el *Maine*, que continuava ancorat al moll de l'Havana, va patir una forta explosió a la proa. Com a conseqüència d'est fet, es va esfondrar i va provocar la mort de 266 mariners nord-americans.

El vaixell de guerra nord-americà, Maine. ▲

Al diari *Los Debates* del 18-II-1898, hi ha àmplia informació sobre el succés. L'article destaca el fet, que en el moment de l'explosió no hi havia a bord ni el comandant ni cap oficial. En un primer moment es pressuposà que l'explosió del vaixell va ser la conseqüència de l'explosió d'una de les calderes. El comandant del vaixell agraïx l'actitud espanyola d'auxili i suport.

Entre los tripulantes muertos en la explosión del Maine figuraban 90 extranjeros i 117 americanos. De los 400 hombres de que se componía la tripulación, 46 eran ingleses, 2 franceses, 14 alemanes, 13 noruegos, 18 suecos, 8 dinamarqueses, 7 japoneses, 3 rusos, 1 belga, 1 rumano, 2 griegos, ninguno español.

(*Los Debates*, 22-III-1898, n. 1.517, "A vuela pluma", p. 3.).

El Govern espanyol es va afanyar a lamentar el succés, però la premsa sensacionalista el va atribuir immediatament a una mina o torpede col·locat pels espanyols.

Poc temps després McKinley començava els seus preparatius bèl·lics, i aconseguia del Congrés una assignació de cinquanta milions de dòlars, majoritàriament destinats a la seua armada. També va disposar la concentració dels seus vaixells de guerra a Cayo Hueso i a Lisboa, a més de l'esquadra ancorada a Hong Kong, però continuava negant-se a reconèixer la independència de Cuba.

PREPARATIVOS BELICOSOS.- Continuan en los Estados Unidos los preparativos belicosos, habiendose creado una nueva sección en el departamento de Guerra para la reorganización de los servicios militares.

(*Los Debates*, 15-III-1898, n. 1.512, "Correo de Madrid, 13-III-1898", p. 3.)

En el terreny diplomàtic, Woodford, el mes de març, va fer una última proposta davant la Reina Regent i Sagasta perquè Espanya s'avingués a vendre l'illa de Cuba per tres-cents milions de dòlars, més un altre per als polítics espanyols encarregats de les negociacions. En cas que la resposta fos negativa, els amenaçava amb la guerra. La reina, després de consultar tots els caps dels partits i les personalitats polítiques més importants, i no havent-ne trobat cap de disposat a acceptar l'oferta dels nord-americans, es va veure obligada a refusar-la, tot dient que volia donar al seu fill tot el seu patrimoni intacte. L'ambaixador, però, no va voler comunicar al seu president la petició espanyola perquè est influís sobre els insurrectes per tal que acceptessen el règim autònom de l'illa.

El dia 23 del mateix mes de març el Govern nord-americà va comunicar a l'espanyol la seua intenció de sotmetre al Congrés la qüestió de les relacions amb Espanya (també el succés del *Maine*), en el cas que el Govern de Madrid no pogués aconseguir al més aviat possible (en molts pocs dies) un acord de pau per a Cuba.

LA CUESTIÓN DEL DÍA.- Anuncian de Washington que la comisión informadora del Senado respecto del Maine ha dicho en sus conclusiones.

1º. Que se reconozca la independencia de Cuba.

2º. Que España retire sus tropas de mar y tierra.

3º. Que Mr. Mac-Kinley dé las órdenes á los milicianos y á la armada genrales para hacer cumplir los acuerdos anteriores.

Esta comisión parlamentaria junta á estas barbaridades la de declarar que España es responsable, cuando menos de negligencia, de la voladura del "Maine" y además, que la explosión fue preparada por agentes oficiales de España.

(*Los Debates*, 5-IV-1898, n. 1.528, "Correo de Madrid, 3-IV-1898", p. 3.)

El 29 McKinley -iniciant una veritable intervenció- va exigir al govern de Sagasta que anul·lés les ordres de reconcentració, enviés els subministraments necessaris per a poder atendre els necessitats, i declarés un armistici immediat fins al 1r d'octubre, la qual cosa permetria un reajustament pacífic amb els insurrectes. Si no es feia així, després d'esta data el president nord-americà es convertiria en l'àrbitre final del conflicte.

La resposta espanyola, va significar una submissió parcial a les exigències dels Estats Units, ja que accedia a suprimir la reconcentració, establir una treva si els rebels la demanaven i deixar la solució final del problema a les mans del Parlament insular, que s'havia de constituir el 4 de maig. Esta solució no va acabar d'agradar al president McKinley i va començar a preparar la seva intervenció al Congrés per parlar del problema cubà.

Espanya anava veient com cada cop estava més aïllada dintre de l'escenari internacional. La premsa, però ho veia així:

Si mister Mac-Kinley puede contrarrestar las tendencias de las Cámaras y de la opinión del país, queda salvado el peligro de guerra de un modo decoroso para todos; pero si es arrollado, como se teme, se cree segura la guerra.

Sin embargo, créese que todas las potencias interpondrán su valimiento para que no se altere la paz.

(*Los Debates*, 2-IV-1898, n. 1.526, "Correo de Madrid, 31-IV-1898", p. 3.)

Ni França, ni Alemanya anirien a la guerra contra els Estats Units sense comptar amb Anglaterra, i esta el que volia era mantindre les seues bones relacions amb Washington, per tal d'afermar la seua influència cap a la Xina, al temps que desconfiava de l'augment del poder militar d'Alemanya i de Rússia. No obstant això, el 7 d'abril sis nacions europees (Anglaterra, França, Alemanya, Itàlia, Àustria-Hongria i Rússia) van presentar al president nord-americà McKinley una petició per aconseguir una entesa amb Espanya:

CUESTIÓN DEL DÍA. La Nota de las potencias.

Telegrafían de Washington que los embajadores de las potencias europeas han conferenciado con Mr. Mac-Kinley, presentándole la siguiente nota:

" Debidamente autorizados invocamos los sentimientos de humanidad del Jefe del pueblo americano en el conflicto con España.

" Esperamos con interés que las nuevas negociaciones contribuirán á que pueda llegarse á un acuerdo que, asegurando la paz, garanticen el orden en Cuba.

" Las potencias esperan que se les reconozca su desinterés en este asunto."

El presidente de los Estados Unidos ha contestado a la Nota de las potencias en los siguientes términos: " Reconozco la buena voluntad de las potencias y comparto con ellas la esperanza de paz entre los Estados Unidos y España y conseguida con garantías de orden en Cuba y que asegure la tranquilidad de los Estados Unidos.

" Espero que las potencias reconociendo nuestro desinterés, pongan término a la situación, que de prolongarse indefinidamente sería, intolerable."

(*Los Debates*, 10-IV-1898, n. 1.531, "Correo de Madrid, 8-IV-1898", p. 3.)

ESTUDIANDO EL ASUNTO.- En el Consejo de Ministros de ayer se estudió la acción colectiva de las potencias, que, según he indicado están gestionando la paz.

Nada resolvieron los ministros en dicho Consejo, acordando volver a reunirse.

La opinión pública se halla impaciente, esperando la solución del conflicto, que, según parece, hasta el lunes no queda resuelto.

(*Los Debates*, 10-IV-1898, n. 1.531, "Correo de Madrid, 8-IV-1898", p. 3.)

Però el president nord-americà respongué que solament era Espanya qui podia restablir l'ordre i la pau a l'illa, i que els esforços nord-americans eren desinteressats per tal d'intentar resoldre una situació que s'havia fet insofrible. El grup de les sis nacions va demanar al mateix temps al Govern de Madrid que accedís a les peticions i instàncies del Papa Lleó XIII.

LA INTERVENCIÓN DEL PAPA.- Las noticias que se reciben de Roma dando por probable una intervención de su Santidad en el conflicto hispano-americano, se interpretan como síntoma tranquilizador.

Lo único que se teme es una resolución del Congreso norteamericano desfavorable a España y que destruya tan halagüeñas esperanzas.

Se tiene por seguro que Mr. Mac-Kinley cederá a las indicaciones del Papa, concediendo una tregua.

El prestigio que tiene León XIII en los Estados Unidos es grandísimo.

Se cree que sus indicaciones producirán gran efecto en la Casa Blanca. No se considera tan seguro que lo produzca entre los diputados y senadores poseídos de la fiebre "jingoista".

(*Los Debates*, 5-IV-1898, n. 1.528, "Correo de Madrid, 3-IV-1898", p. 3.)

A Espanya se li demanava suspensió de les hostilitats a Cuba, això sí, sense minva del prestigi militar espanyol. El 9 d'abril el Govern espanyol es va sotmetre a esta última petició. Abans, però, es van fer certs intents per instaurar un règim autònom a l'illa.

LO DE CUBA.- Se ha recibido el siguiente despacho oficial de la Habana:

"Habana, 4.- General á ministro de Ultramar:

El gobierno insular ha acordado publicar un manifiesto al país, en número extraordinario de la Gaceta, indicando las excelencias de la autonomía y haciendo un llamamiento patriótico a los insurrectos para celebrar la paz."

(*Los Debates*, 6-IV-1898, n. 1.529, "Correo de Madrid, 4-IV-1898", p. 3.)

El 10 d'abril, el Govern espanyol comunicà al president nord-americà que s'havia ordenat al general Blanco la suspensió de les hostilitats com a mitjà per a poder aconseguir la pacificació i l'èxit del poder autònom. Esta acceptació de l'ultimàtum del 29 de març era més humiliant, perquè era unilateral, ja que als rebels no se'ls havia demanat res de semblant; a més, estos refusaren l'armistici.

En todas partes se censura, ya sin rodeos, la concesión del armisticio a los rebeldes, pues en verdad nada hemos conseguido: ni la mansedumbre del Gobierno ha logrado dominar a Mac-Kinley, ni la tolerancia de nuestros ministros ha desarmado á los rebeldes, que se muestran más envalentonados, según se desprende de los telegramas de Cuba que ha enviado esta tarde.

Entre el elemento militar reina una excitación horrorosa, si, horrorosa, y dicen en alta voz y por todas partes que ¡ ay del Gobierno si no soluciona el conflicto de modo que quede a salvo el honor de España y del Ejército.

(*Los Debates*, 14-IV-1898, n. 1.533, "Correo de Madrid, 12-IV-1898", p. 3.)

Posteriorment, i ja quan el fracàs autònom era un fet, es podia llegir:

IMPRESIONES PESIMISTAS.- [...] Fracasada la autonomía, fracasada también la tregua, los rebeldes han declarado que no quieren pacto alguno con la madre patria y por añadidura el miserable Calixto García, alucinado por las ofertas del sindicato yankee, se ha ofrecido apoyar á los americanos en cuanto logren desembarcar en Cuba.

Calixto García, para obtener el provecho propio, ha traicionado á varios jefes rebeldes que se proponían acatar el nuevo régimen antillano.

(*Los Debates*, 21-IV-1898, n. 1.539, "Correo de Madrid, 19-IV-1898", p. 3.)

▲ Soldats nord-americans llegint el diari.

McKinley, però, no va prendre en consideració esta concessió del Govern espanyol del 10 d'abril i es va limitar a afegir el comunicat a la fi del seu missatge al Congrés. Est missatge fou tramés l'11 d'abril de 1898. Primer el president explicava els danys que per als ciutadans nord-americans es derivaven del conflicte cubà, la repugnància del mètodes de Weyler i la nul·la esperança en l'acabament de la guerra. En una segona part explicava el per què de no reconèixer la independència de Cuba: sense un veritable govern cubà, en cas d'intervenció militar, els Estats Units tindrien una major llibertat d'acció a l'illa, sense haver de sotmetre's a l'aprovació o desaprovació d'est possible govern rebel aliat. Per últim proposava la intervenció per raons humanitàries i per millor protegir els interessos nord-americans a l'illa, per la qual cosa demanava al Congrés plens poders.

Després del missatge del president l'opinió pública i el mateix Congrés van observar amb sorpresa que el president s'oposava al reconeixement de la independència de Cuba, i que, a més, mai l'havia exigida a Espanya. Per això

s'ha de dir que realment, en aquell moment, el Govern espanyol accedia i complia totes les demandes i exigències del govern nord-americà.

El president McKinley va trametre al govern espanyol un ultimàtum el 20 d'abril. La premsa, local i nacional, ja se'n feia ressò des d'abans de produir-se esta circumstància, i així, es podien llegir notícies com estes :

ULTIMÁTUM.- Mr. Mac-kinley se propone comunicar a España en la próxima semana, los acuerdos tomados por las cámaras yankees.

Dicha comunicación tendrá carácter de ultimátum, y de no ser este atendido, es probable que se produzcan actos hostiles, sin necesidad de la declaración de guerra.

(*Los Debates*, 17-IV-1898, n. 1.539, " Correo de Madrid, 15-IV-1898", p. 3.)

ÚLTIMA HORA

Madrid 20, 4,10 madrugada. Washington.- En todo el territorio de los Estados Unidos hay gran movimiento de fuerzas. La escuadra que se halla en Hong-Kong se prepara para zarpar al primer aviso.

Los buques yankees se han pintado de gris.

Madrid 20, 5 madrugada. El Consejo de ministros presidido por Mac-Kinley ha aprobado los términos del ultimátum concedido a España.

El ultimátum se le ha telegrafiado á Woodford para que lo entregue al ministro de Estado Sr. Gullón.

Fija un plazo breve para contestar.

Cuando se le comunique oficialmente á nuestro plenipotenciario señor Polo de Bernabé, emprenderá éste su viaje para España conteste o pase el plazo fijado para la contestación.

(*Los Debates*, 21-IV-1898, n. 1.539, " Correo de Madrid, 19-IV-1898", p. 3.)

En la comunicació de l'ultimàtum nord-americà s'anunciava que si abans del 23 Espanya no havia comunicat a Washington una resposta a la resolució conjunta, on es manifestés clarament que la pau restava plenament assegurada, el president procediria a utilitzar els poders que se li havien conferit .

El dia 21 Espanya va trencar les relacions diplomàtiques amb els Estats Units.

¡ LA GUERRA !

Marcha del Sr. Polo Bernabé.- El ministro de España salió de Washington á las siete de la tarde. Le acompañaba todo el personal de la legación española [...].

(*Los Debates*, 22-IV-1898, n. 1.540, " Correo de Madrid, 21-IV-1898", p. 3.)

CONSEJO DE MINISTROS.- [...] Manifestó el Gobierno que ayer tarde embarcó para el Canadá el ministro de España en Washington, rotas ya las relaciones internacionales con el Gobierno de la Unión, y que en vista de ello, se había comunicado a Mr. Woodford, manifestándole que había cesado la representación de España cerca del Gobierno norteamericano.

Mr. Woodford, en cumplimiento de las instrucciones de su Gobierno, se dispone á abandonar la legación americana [...]

La actitud enérgica y digna del gobierno español ha hecho innecesaria la presentación del ultimátum que seguramente tenía en su poder mister Woodford, y por lo tanto no hay plazo alguno ni para la determinación del Gobierno americano, ni para el comienzo de las hostilidades, que pueden ser de un momento a otro [...].

(*Los Debates*, 23-IV-1898, n. 1.541, " Correo de Madrid, 22-IV-1898", p. 3.)

Dos dies després -el 23 d'abril- McKinley va ordenar el bloqueig naval de Cuba, la qual cosa va significar el veritable començament de les hostilitats.

RUPTURA DE HOSTILIDADES.- El "Buenaventura" apresado por los yankees.

París 22.- Telegrafían de Nueva York dando cuenta de que se han roto las hostilidades entre España y los Estados Unidos.

Los buques de guerra yankees al salir de los puertos, han recibido orden de agredir á todos los buques españoles que se encuentren, á pesar de no haber espirado el plazo del ultimátum.

(*Los Debates*, 24-IV-1898, n. 1.542, " Correo de Madrid, 23-IV-1898", p. 3.)

El 24 d'abril Espanya va declarar formalment la guerra.

ANULACIÓN DE TRATADOS - EL CORSO.- La Gaceta publicará hoy un Real decreto que abraza los siguientes extremos.

En vista del presente estado de guerra, quedan anulados el tratado de paz y amistad de 1795, el protocolo de 1877 y demás convenios que han venido rigiendo hasta la fecha entre España y los Estados Unidos [...].

(*Los Debates*, 26-IV-1898, n. 1.543, " Correo de Madrid, 25-IV-1898", p. 3.)

Cap potència europea no va fer res per intentar dissuadir els Estats Units dels seus propòsits d'agressió. Després de la intervenció *yankee*, Francisco José, emperador d'Àustria, va dir: "Ja no hi ha Europa".

La breu guerra del 98

A finals d'abril de 1898 es va produir un canvi en el plantejament de la situació cubana. **Una guerra colonial restava absorbida en una altra d'internacional.** L'escenari dels enfrontaments, fins llavors molt localitzat (encara que la Corona anava sostenint simultàniament diferents guerres colonials i civils en quatre continents al llarg del segle), s'ampliava a escala mundial, perquè era a escala mundial que es decidiria entre els Estats Units i Espanya el futur de Cuba i de la resta de l'Imperi colonial espanyol, encara que, això sí, també en escenaris molt concrets (Filipines, Puerto Rico i Cuba).

El primer quadrimestre de l'any havia passat sense cap variació sensible en el panorama militar de l'illa. Les operacions de l'exèrcit espanyol a Orient es van deturar ben aviat, els guerrillers tampoc van obtenir cap èxit important fins a la presa de Bayamo a finals d'abril. A Espanya començaven a escoltar-se veus que demanaven l'acabament de la guerra, però el govern de Sagasta, que havia aguantat el pols amb els Estats Units, i no volia ser la víctima resignada de les despulles, es preparava ara per a fer front a una guerra d'agressió imperialista justificada per mòbils humanitaris.

LA HABANA BOMBARDEADA.- Telegrafían de la Habana que la escuadra norteamericana, que ayer llegó á aquellas aguas, ha comenzado el fuego contra la población.

Los fuertes de la plaza contestaron inmediatamente.

(*Los Debates*, 26-IV-1898, n. 1.543, " Correo de Madrid, 25-IV-1898", p. 3.)

El primer episodi d'esta guerra entre Espanya i els Estats Units es va desenvolupar a l'Extrem Orient, a Filipines, un altre dels territoris ambicionats pels nord-americans. El primer de maig, l'esquadra del comodor Dewey, preparada amb molta antelació per Theodore Roosevelt i fornida a la colònia anglesa de Hong Kong, va destruir l'esquadra espanyola de l'almirall Montojo a la batalla de Cavite, la base naval de Manila.

DE MANILA.- OTRO TELEGRAMA OFICIAL.- Se ha recibido el siguiente despacho oficial transmitido por el jefe de la escuadra de Filipinas señor Montojo.

"Ayer media noche la escuadra americana consiguió forzar el puerto.

Antes de amanecer se presentaron en línea de batalla frente a Cavite los ocho buques de que la escuadra yankee se compone.

A las siete y media incendiose la proa del crucero "Reina Cristina" y poco después ardía también la popa.

Botóse el servo-motor y abordé con el Estado Mayor en el "Isla de Cuba".

A las ocho se hallaban completamente incendiados el "Castilla" y el "Cristina".

Los demás buques con averías retirándose á la ensenada de Bacoor necesitándose echar alguno á pique para evitar que cayera en poder del enemigo.

Las bajas son numerosas.

Muertos el capitán de navío señor Cadarse, el capellán señor Novo y otros" (Montojo).

(*Los Debates*, 3-V-1898, n. 1.549, " Correo de Madrid, 1-V-1898" p. 2.)

Una segona esquadra de l'Armada espanyola, concentrada a Cabo Verde i comandada pel contraalmirall Pascual Cervera, va aconseguir arribar a Cuba, trencant el bloqueig nord-americà, i es va refugiar a la badia de Santiago el 19 de maig.

LA ESCUADRA ESPAÑOLA EN SANTIAGO DE CUBA.- Acaba de saberse oficialmente que ha llegado la escuadra del almirante Cervera á Santiago de Cuba.

Sin novedad en todos los barcos de la escuadra.

(*Los Debates*, 21-V-1898, n. 1.564, "Correo de Madrid, 20-V-1898", p. 3.)

Una setmana després, les naus de l'almirall Sampson bloquejaren la sortida, convertint la badia en un parany i Santiago en el primer objectiu de les forces de desembarcament que es preparaven a Florida.

LAS TROPAS DE DESEMBARCO.- Un telegrama de Nueva York dice que ha terminado la reorganización de las tropas expedicionarias.

Añade que éstas están listas y dispuestas á salir de Tampa.

Forman estas fuerzas 8 regimientos de infantería, formando 3 brigadas.

Ocho regimientos de artillería ligera y algunos escuadrones de caballería.

En cuanto a transportes, parece que no ha sido posible organizarlos, pues a consecuencia de las lluvias están en mal estado los caminos de Cuba.

Por este motivo se considera improbable que se lleven a cabo operaciones activas.

(*Los Debates*, 6-V-1898, n. 1.552, "Correo de Madrid, 5-V-1898" p. 3.)

MÁS DETALLES OFICIALES.- Se reciben más detalles oficiales del nuevo ataque á Santiago de Cuba. [...] Añade el parte oficial que nosotros tuvimos sensibles bajas.

La escuadra enemiga arrojó más de 1.500 proyectiles, retirándose con visibles averías.

(*Los Debates*, 9-VI-1898, n. 1.578, "Correo de Madrid, 8-VI-1898", p. 3.)

Per complicar encara més les coses, el 28 d'abril Bartolomé Masó va fer una proclama demanant la cooperació de cubans i nord-americans contra els espanyols. El primer de maig, a Bayamo, Calixto García (que n'havia refusat una de contrària del general Blanco, en el sentit que els espanyols i els insurrectes s'ajuntessin enfront de l'invasor nord-americà), havia contactat amb el tinent Rowan, i havia acceptat de col·laborar amb les tropes nord-americanes que havien de desembarcar. Esta era una actitud compartida pel general en cap Máximo Gómez.

Insurrectes cubans "mambis". ▲

El 6 de juny, tropes nord-americanes prenen posicions a la costa de Guantánamo. García va col·locar les seves tropes i d'altres arribades de Camagüey, de manera que la guarnició espanyola de Santiago no pogués ser reforçada. A partir del 16 de juny, la plaça espanyola de Santiago va començar a ser bombardejada pels bucs de l'armada nord-americana.

DE SANTIAGO.- OFICIAL.- Otro despacho oficial recibido por el Gobierno y comunicado á la prensa.

"Santiago de Cuba (Oficial).- A las seis de la mañana rompieron el fuego rápido e intenso durante una hora ocho barcos enemigos sobre las baterías de la costa y Aguadores.

Los barcos enemigos lanzaron más de mil proyectiles de todos los calibres.

Algunas granadas nuestras se vieron caer sobre los barcos enemigos."

(*Los Debates*, 19-VI-1898, n. 1.587, "Correo de Madrid, 18-VI-1898", p. 3.)

DESEMBARCO YANKEE

Telegrama de Blanco.- Me participa el general Linares que esta mañana ha comenzado la escuadra enemiga un bombardeo contra la plaza, amagando un intento de desembarco en Baiquiri y Berrancos.

Los buques enemigos han cañoneado, en la costa de Cienfuegos, un fortín de madera situado entre Guajinico y Rio San Juan, destruyéndolo por completo é hiriendo levemente á dos oficiales y cinco soldados.

(*Los Debates*, 26-VI-1898, n. 1.592, "Correo de Madrid, 25-VI-1898", p. 3.)

El dia 20 Calixto García va anar visitar l'almirall Sampson al creuer *New York* per proposar-li que el desembarcament de les tropes nord-americanes es fes a les platges de Daiquiri i Siboney, situades a l'est de Santiago, platges on entre el 22 i el 25 de juny va anar arribant l'exèrcit expedicionari nord-americà ("exèrcit indisciplinat i mal dirigit"?). Est exèrcit, comandat pel general Shafter, constava de 18.000 homes i, mentre, el comandant general Arsenio Linares solament tenia 8.000 soldats i uns 20 canons de bronze a Santiago. La tropa nord-americana incloïa el contingent de cavalleria Rough Riders, reclutat pel mateix Theodore Roosevelt, que també volia participar directament en esta mena d'aventura .

[...] El general Linares dispone solamente de 12.000 hombres (?), á menos que pudieran llegar los refuerzos que se dirigen en su auxilio desde Holguín y Manzanillo, aunque es posible que tropiecen dichos refuerzos con algunas dificultades.

Además, hay que añadir que los norteamericanos han acumulado en los alrededores de Santiago todos los elementos con que pueden contar por tierra, mientras Sampson dirigirá sus esfuerzos por mar para inutilizar la escuadra de Cervera.

Estas operaciones tendrán lugar en breve."

(*Los Debates*, 28-VI-1898, n. 1.593, "Correo de Madrid, 27-VI-1898", p. 3.)

Calixto García, el cap dels *mambises* que assetjaven Santiago va descobrir ben aviat que els nord-americans (Shafter) només volien els guerrillers per poder-los utilitzar com a mà d'obra en les obres de fortificació i en el transport de subministraments (van servir també per a justificar el fracàs de l'atac a Las Guásimas, camí de Guantánamo), menyspreant el seu valor militar. El cap guerriller començà a reprovar l'actitud submissa del

govern rebel, que va ordenar-li a ell i a Gómez que se supeditessin a les ordres dels caps militars nord-americans. Segons ell, al govern rebel només li restava retornar els poders al poble revolucionari, o anar-se'n a viure pacíficament en un lloc tranquil.

L'1 de juliol les tropes nord-americanes (amb alguns contingents cubans) van arribar al davant de les defenses exteriors de Santiago per l'est i van assaltar les posicions de El Caney i San Juan, que estaven defensades per un miler de soldats espanyols. Els nord-americans van aconseguir ocupar-les, però a un cost molt alt, unes 1.300 baixes. Esta victòria "pírrica" va desmoralitzar Shafter, que va suspendre les operacions i va arribar a renunciar al comandament.

DETALLES DEL COMBATE.- [...] El almirante Sampson dió orden de que la artillería destruyera las fortificaciones de Aguadores.

Nuestras tropas pelearon heroicamente. La infantería yankee tuvo necesidades de retroceder varias veces.

Dicen las informaciones particulares que el general Shafter ha llegado muy cerca de Santiago.

Los yankees confiesan que sus pérdidas han sido considerables.

Algunos dicen que ascienden á mil los muertos y que son muchísimos los heridos.

(*Los Debates*, 5-VII-1898, n. 1.598, "Correo de Madrid, 4-VII-1898", p. 3.)

CONSEJO DE MINISTROS.- HABLA EL GENERAL CORREA.- El Consejo de Ministros ha terminado á las 7,25 de la tarde.

Los ministros al salir parecían afectadísimos por los detalles que se conocen de los combates de Santiago de Cuba.

Contra costumbre, los ministros se han mostrado más asequibles á los reporteros que otras veces...

El general Correa, que estuvo muy explícito contestando á nuestras preguntas, dijo lo siguiente:

"Conozco de noticias que anuncian la llegada de los refuerzos á los sitiados de Santiago de Cuba." [...]

Es exacto que han muerto heroicamente en su puesto de honor el general Vara del Rey y los comandantes Lamadrid y Herraiz, ayudantes del general Linares. Nuestros soldados han peleado 2.000 contra 24.000; porque el resto hasta 5.000 que hay en Santiago de Cuba, estaban esparcidos por los alrededores de la capital y no podían abandonar sus defensas.

(*Los Debates*, 5-VII-1898, n. 1.598, "Correo de Madrid, 4-VII-1898", p. 3.)

Al mateix temps una columna espanyola, comandada pel coronel Federico Escario, sortia de Manzanillo i aconseguia entrar a Santiago després d'haver lliurat uns trenta combats contra les tropes guerrilleres que intentaven barrar-li el pas, però est reforç no va servir per a res, ja que a Santiago ja començaven a faltar les vitualles i les municions.

EL GOBIERNO Y LA PAZ.- Dícese que en el ministerio de Estado se ha recibido un cablegrama notificando la llegada a Santiago de la columna Escario, frente de 8.000 hombres.

El retraso en la marcha de las columnas que mandan los coroneles Nario y Escario se explica por las dificultades que habrán puesto los insurrectos y también por los importantes convoyes que llevan formados por más de 8.000 carretas.

Se ha dicho también que la insurrección ha recrudecido durante las últimas semanas en el Centro de Cuba, lo cual ha obligado al general Blanco á no desprenderse de fuerzas.

El Gobierno ha teleografiado al general Toral que envíe un parte circunstanciado de los recientes combates.

(*Los Debates*, 5-VII-1898, n. 1.598, "Correo de Madrid, 4-VII-1898", p. 3.)

▲ Els oficials del Cristóbal Colón fotografiats a coberta.

Un dels fets més representatius d'esta guerra es va produir el dia 3 de juliol, quan, complint ordres del general Blanco de trencar el setge de Santiago "a toda costa i a la mayor brevedad", l'esquadra de Cervera, inferior en nombre, tones i blindatge de les seues unitats i en el nombre, calibre i abast de les peces d'artilleria (també hi mancava combustible), llevà àncores per a anar a lluitar amb l'esquadra nord-americana, l'últim crit de l'enginyeria naval i el millor instrument del naixent imperialisme nord-americà. Els vaixells de l'esquadra espanyola van haver de sortir d'un en un per la boca de la badia amb el següent ordre: el *María Teresa* (que va tindre l'honor de ser el primer), el *Vizcaya*, el *Cristóbal Colón*, l'*Oquendo*, a més dels destructors *Furor* i *Plutón*. Tots van sucumbir poc després de sortir

a la mar. Les baixes, després de quatre hores de lluita, demostraren clarament el resultat de l'operació: 350 morts i 100 ferits per part espanyola i 1 mort i 1 ferit per la banda americana.

NOTICIAS DEL DESASTRE.- Las noticias que se reciben del desastre dicen que el enemigo tenía escalonados al Este sus buques de guerra, viéndose los españoles entre dos fuegos y en situación desesperada.

En el ministerio de Estado se ha recibido un telegrama de nuestro ministro en el Canadá, espedido desde Monreal, que dice así.

"En Washington se ha recibido un despacho oficial del almirante Sampson, anunciando que la escuadra española ha sido destruida al salir de Santiago de Cuba. (*Los Debates*, 7-VII-1898, n. 1.600, "La pérdida de la escuadra", p. 3.)

CONFIRMACIÓN.- Al salir de despachar los ministros con la Reina, los señores Sagasta, Capdepón y Puigcerver, confirmaron en parte las noticias que durante las primeras horas de la mañana circulaban acerca del desastre ocurrido á la escuadra cerca de Santiago de Cuba.

Afirmaron los ministros que estas noticias se tenían sólo de origen particular.

Según estas noticias, el "Oquendo", el "Infanta María Teresa" y el "Vizcaya" se perdieron á menos de 20 millas de la bahía de Santiago, y el "Cristobal Colón" embarrancó á 60 millas.

El "Infanta María Teresa" llevaba fuego á bordo, habiendo sufrido graves averías el "Oquendo" durante el combate. El "Vizcaya" se fue rápidamente a pique.

El "Cristobal Colón", según los despachos de origen yankee, después de embarrancado izó bandera blanca.

Los norteamericanos echaron al agua todos los botes desde sus barcos, salvando á 1.300 hombres.

A bordo del acorazado "Gloucester" se hallan el almirante Cervera y su hijo D. Ángel.

Ascienden á 300 los muertos, entre los ahogados y que han perecido por el fuego enemigo.

Los norteamericanos no han sufrido más bajas que un muerto y dos heridos."

(*Los Debates*, 7-VII-1898, n. 1.600, "La pérdida de la escuadra", p. 2.)

EL PARTE DE SAMPSON.- El despacho oficial dirigido por el almirante Sampson al Gobierno de Washington dice así textualmente.

"La escuadra de mi mando ofrece como regalo en la fiesta del 4 de julio la destrucción de la escuadra del almirante Cervera. Ninguno de los buques que la componían han podido escapar. Los barcos españoles intentaron salir de la bahía de Santiago á las nueve de la mañana de hoy.

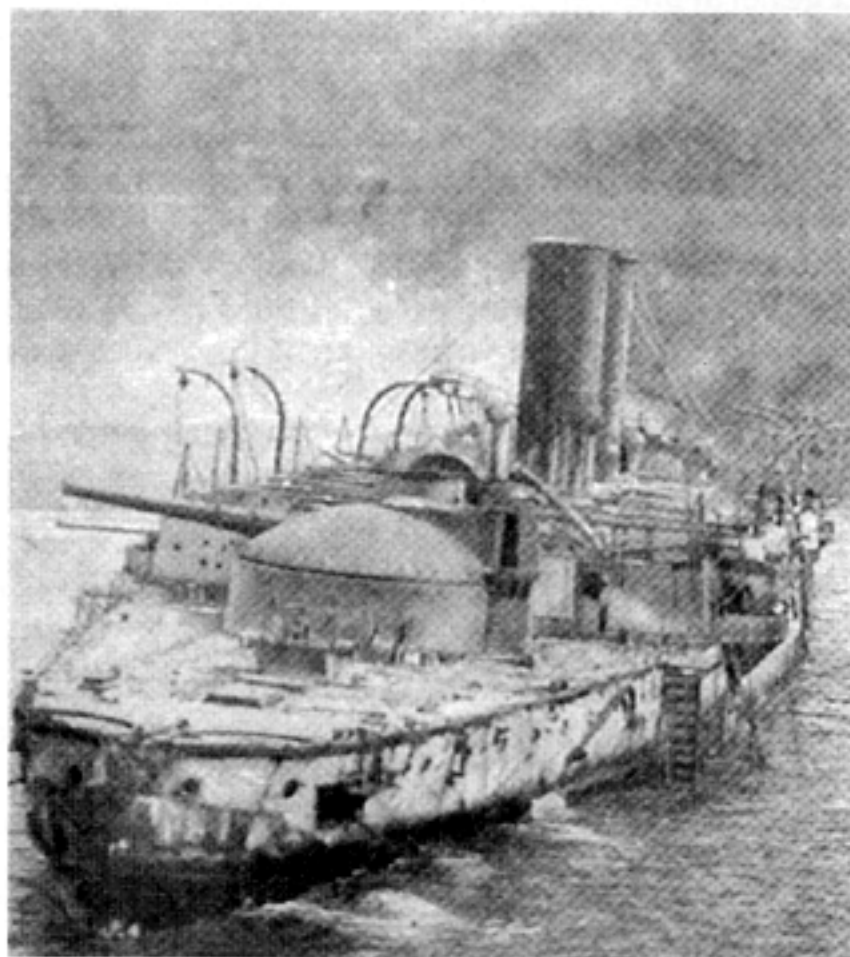
A las dos de la tarde, el último buque que salió del canal, que era el acorazado "Cristobal Colón", encalló á 60 millas al Oeste de Santiago, arriando la bandera.

Los cruceros "Infanta María Teresa", el "Vizcaya" y el "Oquendo" vieronse forzados á encallar y fueron incendiados a menos de 20 millas.

Los destroyers "Furor" y "Plutón" fueron a pique á cuatro millas del puerto.

Hemos hecho 1.300 prisioneros, entre ellos el almirante Cervera.- SAMPSON"

(*Los Debates*, 7-VII-1898, n. 1.600, "La pérdida de la escuadra", p. 2.)

▲ Restes del vaixell espanyol Oquendo.

El més trist de tot plegat és que, després de la desfeta espanyola de Cavite, est nou enfrontament era del tot innecessari i, per tant, la pèrdua de vides i de material bèl·lic, gratuïta. Poc temps enrere, la premsa, com a conseqüència d'una mena de patriotisme equivoc i mal entès, encara s'entestava a negar la realitat més evident, condicionant així l'opinió pública i ajudant a la seva desinformació. Un exemple d'això el podem trobar en el següent article:

LAS DOS MARINAS.- Los corresponsales de la prensa inglesa en Nueva York, convienen en que los Estados Unidos tienen más barcos que España, pero estos son endebles y mal tripulados.

El personal español, añaden es infinitamente superior en la práctica disciplina y bravura.

Opinan dichos corresponsales que de ocurrir un cloque formal, el resultado sería probablemente favorable a España.

Si los acorazados y cruceros españoles que se hallan en Cabo Verde, apoyados por la formidable flotilla de "destroyers", traban combate, la escuadra americana, opinan dichos agregados que los pasara mal, teniendo España muchos probabilidades de vencer.

(*Los Debates*, 20-IV-1898, n. 1.538, "Correo de Madrid, 18-IV-1898", p. 3.)

A partir del 10 de juny, els atacs als assetjats de Santiago, es van reiniciar. El cap dels assetjats, el general Toral (Linares estava ferit), mancat de mitjans per a poder continuar defensant la plaça i sense cap mena d'esperances d'ajut, va començar les negociacions amb Shafter per a la rendició de la plaça.

EL ASEDIO DE SANTIAGO.- Algunos periódicos de Nueva York publican telegramas de sus corresponsales en el teatro de la guerra asegurando que el miércoles se han cambiado drecuentes comunicaciones entre Shafter y el general español señor Toral .

(*Los Debates*, 12-VII-1898, n. 1.604, "Correo de Madrid, 11-VII-1898", p. 3.)

El cap de les forces nord-americanes no va comunicar les negociacions a Calixto García i quan finalment la rendició, autoritzada pel general Blanco, es va fer efectiva el dia 16 de juliol, el problema es va agreujar.

RENDICIÓN DE SANTIAGO.- A última hora se ha facilitado al público el siguiente despacho oficial.

«Habana, sin fecha (Recibidos en Madrid el 1).- Capitán General al ministro de la Guerra: Comunico a V.E. el telegrama original del general Toral, que dice así: "Firmada hoy la capitulación, comprendiendo fuerzas y material de guerra de la división de Cuba, comprometiéndose los Estados Unidos á transportar a España á la brevedad posible las tropas, que embarcarán en los puertos inmediatos á la guarnición que ocupan. [...] La marina sigue la misma suerte que el ejército. En virtud de la anterior capitulación, mañana domingo , á las nueve de la mañana, saldrán las tropas acampando fuera de la población y las norteamericanos harán su entrada por méritos de guerra.-TORAL." Le participo á V.E. con el sentimiento natural, para su conocimiento, rogando á V.E. instrucciones para ajustar mi conducta, además de la que reciba V.E. contestando á mis anteriores telegramas.- BLANCO»

(*Los Debates*, 20-VII-1898, n. 1.611, "Correo de Madrid, 18-VII-1898", p. 3.)

El general Shafter prohibí l'entrada de tropes cubanes a la ciutat. La bandera espanyola fou arriada i substituïda per la nord-americana. Encara més, es van mantenir als seus llocs les autoritats espanyoles existents en el moment de l'entrega de la plaça. Quan el cap guerriller Calixto García va protestar, Shafter li contestà que ell es limitava a complir les ordres del seu president. García llavors va trametre a Gómez la seua renúncia al comandament militar d'Oriente i abandonà la lluita.

[...] Traidores á España han sido Calixto García y Máximo Gómez, más habiendose aprovechado ya de su traición los Estados Unidos, antes sirven de estorbo que de otra cosa y su soñada independencia se trocará en esclavitud.

(*Los Debates*, 24-VII-1898, n. 1.615, "A vuela pluma", p. 2.)

[...] Telegrafían de Nueva York que un despacho de Santiago de Cuba ha anunciado que el cabecilla Calixto García ha dimitido su empleo de comandante general de las fuerzas cubanas, y que le ha sido aceptada la dimisión por el general Shafter[...] Añádase que los cabecillas cubanos Massó, Máximo Gómez y Calixto García reclaman la independencia de la grande Antilla. [...]

(*Los Debates* , 26-VIII-1898, n. 1.641, "Correo de Madrid, 24-VIII-1898", p. 3.)

El 12 d'agost de 1898 i a través de l'ambaixada a Washington es va acordar el cessament de les hostilitats entre Espanya i els Estats Units, i es va signar un protocol, base del posterior tractat de pau.

SOBRE LA PAZ.- El Consejo de ministros que acaba de celebrarse ha sido bastante extenso.

El Gobierno ha declarado oficialmente entabladas las negociaciones de paz con los Estados Unidos.

El duque de Almodóvar ha dado cuenta de la forma como ha dirigido el mensaje á Mac-Kinley pidiendo que se abran negociaciones para la paz.

Contra lo que el Gobierno esperaba, aún no se ha recibido la contestación del jefe del gobierno yanki.

(*Los Debates* , 29-VII-1898, n. 1.618, "Correo de Madrid, 28-VII-1898", p. 3.)

CONSEJO DE MINISTROS.- [...] el Sr. Sagasta dijo que había recibido ya el Gobierno la nota de Mac-Kinley, añadiendo que son muy duras las condiciones de paz en ella consignadas [...]

(*Los Debates* , 3-VIII-1898, n. 1.622, "Correo de Madrid, 2-VIII-1898", p. 3.)

SUSPENSIÓN DE LAS HOSTILIDADES.- Mr. Cambon ha participado á Mac-Kinley que se ha recibido un telegrama en el cual se le da cuenta de que España acepta el protocolo y se le autoriza para firmarlo[...]

Créese que inmediatamente Mac-Kinley habrá ordenado la suspensión de las hostilidades.

(*Los Debates*, 14-VIII-1898, n. 1.632, "Correo de Madrid, 13-VIII-1898", p. 3.)

En el seu primer article s'estipulava que Espanya renunciava a tots els seus drets de sobirania sobre Cuba, i que cediria al guanyador, com a indemnització per les despeses de la guerra, Puerto Rico i les altres illes que la Corona posseïa a les Índies Occidentals, a més a més de la badia i el port de Manila, fins que per mitjà d'un tractat es decidís el futur de Filipines. Est protocol fou un tràngol molt dur per a Espanya, perquè per aquelles

dates Puerto Rico i Manila encara resistien i l'exèrcit de Cuba, concentrat majoritàriament a la part occidental de l'illa, no havia estat ni vençut, ni derrotat.

CARTA DEL GENERAL BLANCO.- El Sr. Ortiz de Pinedo ha recibido de la Habana una interesante carta del General Blanco, en la que este pinta las amarguras que sufre en el desempeño de su triste misión y se lamenta del inmenso sacrificio que se le ha impuesto de entregar la isla de Cuba, ocupada por un ejército de 150.000 hombres y 200 cañones, a un enemigo que no combatido y el cual se llama vencedor.

(*Los Debates*, 17-XI-1898, n. 1.708, "Correo de Madrid, 16-XI-1898", p. 3.)

DIMISSION DE BLANCO.- Hoy el presidente del Consejo ha puesto á la firma de la Reina el real decreto admitiendo la dimisión presentada por el general Blanco.

(*Los Debates*, 25-XI-1898, n. 1.715, "Correo de Madrid, 24-XI-1898", p. 3.)

Però la pèrdua de les dos esquadres navals feia que estes tropes terrestres es quedessen aïllades. A més, les costes peninsulars es trobaven exposades a una agressió. Per tot això, Espanya no podia perllongar la lluita amb els Estats Units, ja que Espanya, des del 1895, s'havia gastat més de 1.500 milions de pessetes i havia sofert més de 64.000 baixes dels 200.000 soldats existents a l'illa o enviats allí.

De una estadística que publica la "Gaceta" relativa á la mortalidad del ejército de Cuba, resulta que mientras la guerra sólo ha causado directamente un 4 por 100 de bajas, por las enfermedades de aquel clima han ocurrido un 96 por 100, ó sea un número 20 veces mayor de defunciones.

(*Los Debates*, 24-VIII-1898, n. 1.639, "A vuela pluma", p. 2.)

Los gastos de la guerra según dicen los periodicos refiriéndose á lo manifestado por un ministro, ascienden en números redondos á tres mil millones de pesetas, [...]

(*Los Debates*, 28-VIII-1898, n. 1.643, "A vuela pluma", p. 2.)

Pel novembre de 1897, un general d'Alfons XIII, D. Emilio Mola, va dir: "En Cuba se puso de manifiesto nuestra incapacidad militar, llegando a extremos vergonzosos en todos los órdenes y muy especialmente en el relativo a servicios de mantenimiento: el de Sanidad por ejemplo". I es va decidir a signar el protocol. Estrada Palma, des de Washington, va fer arribar la notícia al govern de l'anomenada "Cuba Libre", que va suspendre totes les accions de guerra, però es va quedar en una molt difícil situació.

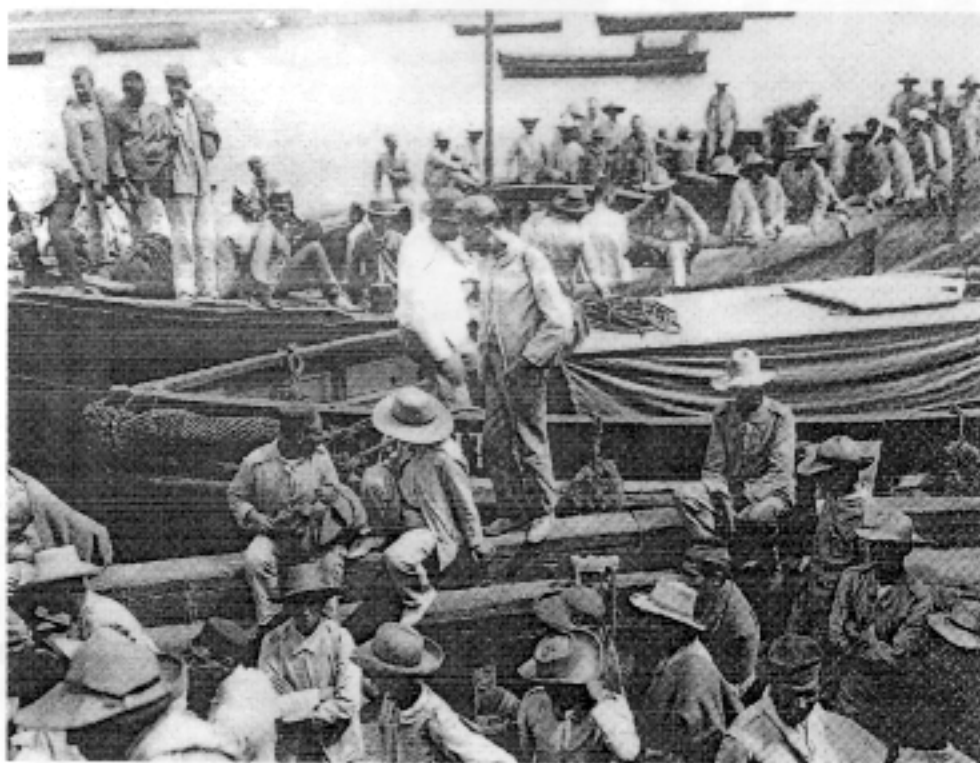
LOS REBELDES CUBANOS.- Se asegura que los comisionados norteamericanos de la evacuación de Cuba, actualmente en la Habana, han recibido del cabecilla Máximo Gómez la seguridad de que los rebeldes cubanos no haran nada para dificultar los trabajos de la Comisión de evacuación [...]

(*Los Debates*, 17-IX-1898, n. 1.658, "Correo de Madrid, 15-IX-1898", p. 3.)

DESARME DE LOS REBELDES.- Telegramas de la Habana dan cuenta de que el ejército yankee se ocupa desde hace algunos días de desarmar las fuerzas rebeldes.

(*Los Debates*, 15-X-1898, n. 1.682, "Correo de Madrid, 14-X-1898", p. 3.)

Els representants plenipotenciaris d'Espanya i dels Estats Units van signar el definitiu tractat de pau a París el 10 de desembre de 1898. A l'article primer del tractat es ratificava que Espanya renunciava a tot dret de sobirania i de propietat sobre Cuba, i a més s'afegia que l'illa, després de ser evacuada per Espanya, seria ocupada pels Estats Units. Segons els articles II i III, Espanya cedia als Estats Units Puerto Rico i totes les seues illes i possessions a les Índies Occidentals, a més a més de la de Guam, a les Marianes, i tot l'arxipèlag de les Filipines, i rebia en compensació vint milions de dòlars. En altres articles es parlava dels terminis per a l'evacuació de les tropes i de la devolució dels presoners. A l'article XVI s'estipulava que les obligacions acceptades pels Estats Units respecte de Cuba s'acabarien quan finalitzés la seua dominació de l'illa.

▲ Tropes espanyoles preparades per a la repatriació.

Cap representant cubà (ni porto-riqueny, ni filipí) intervingueren en les negociacions que van portar al Tractat. Espanya liquidava quatre segles de presència amb una simple renúncia de sobirania (la resolució conjunta del Congrés del 20 d'abril vedava al govern de Washington annexar-se l'illa).

Els Estats Units es van negar a assumir el deute públic cubà, estimat en uns 1.500 milions de pessetes, el qual recauria exclusivament damunt d'Espanya. Van amenaçar (també en el cas de les Filipines), de no fer-se així, amb la represa de la guerra.

EL TRATADO DE PAZ.- [...] Canviase en el tratado en que España renuncia a la soberanía y propiedad de Cuba, que será ocupada por los norteamericanos, garantizando estos vidas y haciendas. [...] Además, consta la cesión de Puerto Rico y demás Antillas, de la isla de Guam (Filipinas) comprendidos dentro del paralelo ya anunciado.

Los yankees pagarán como indemnización por las Filipinas y dentro de 3 meses después de cangeadas las ratificaciones, la cantidad de 20 millones de dolares, o lo que es lo mismo, la mitad únicamente de la antigua Deuda de Cuba. [...] Después del tratado los yankees entregarán los prisioneros [...]

El tratado será ratificado por la reina de España y el Presidente de los Estados Unidos, de acuerdo éste con el Senado y dentro de 6 meses.

(*Los Debates*, 14-XII-1898, n. 1.730, "Editorial", p. 1.)

En els mesos finals de 1898 les tropes espanyoles anaven desallotjant les seues posicions, i els Estats Units, al mateix temps, anaven enviant soldats fins arribar a uns 45.000 homes. Els nord-americans no van permetre que els *mambises* entressen a l'Havana, per la qual cosa Máximo Gómez no va voler assistir a l'acte final del dia 1 de gener de 1899, quan el general espanyol Adolfo Jiménez Castellanos -substitut de Blanco des del dia 26 de novembre- va fer lliurament del govern de l'illa al comandant John R. Broke (designat a l'efecte per McKinley).

DE CUBA.- El Gobierno ha recibido hoy dos telegramas de la isla de Cuba, firmados por los generales Blanco y Gimenez Castellano.

En el primero de dichos despachos comunica el general Blanco haber dado posesión a su sucesor en el mando de las fuerzas residentes en la Gran Antilla.

En el segundo se limita el general Gimenez Castellano a saludar al gobierno.

(*Los Debates*, 30-XI-1898, n. 1.719, "Correo de Madrid, 29-XI-1898", p. 3.)

Espanya, derrotada pels Estats Units, abandonà l'illa sense que esta aconseguís la independència, que ara hauria d'obtindre de la nova potència ocupant. El desconcert inicial que això va suposar per als antics insurrectes es traduí en una autèntica desmobilització que els portà, indefensos, a la voluntat del nou dominador.

▲ Presoners espanyols.

seu esforç, privacions i sang vessada permeteren el manteniment de l'imperi colonial, fins al moment de la usurpació nord-americana.

Els altres, els militars professionals, els rics industrials, comerciants i hisendats, la majoria d'estos, com quasi sempre passa, es referen i continuaren la seua vida de privilegis.

Conclusions

Obligada pels Estats Units, Espanya va haver d'assistir, impotent, a la destrucció de la seua pròpia imatge de gran potència. Est era un mite preparat i elaborat pel règim restauracionista, fidel a una mena d'irrealisme, i fruit d'un particular sentit de l'honor, conreat íntimament per tots els espanyols de l'època i potenciat suïcidament per part del Govern del 1898.

Els realment perjudicats d'esta pèrdua colonial van ser, com sempre, els soldats que moriren en una terra llunyana i diferent, que patiren les misèries de la guerra. També els seus familiars que van sofrir l'angoixa i la por per la sort dels fills, marits i germans que un dia van veure marxar, però sense saber si algun altre dia tornarien; i per desgràcia molts no ho van poder fer. I per últim, la gent del carrer, el poble pla, que amb els

2a PART: ELS NOSTRES SOLDATS

Els morts

Com qualsevol guerra, la guerra de Cuba, va tindre en els morts la seua conseqüència més dramàtica, trista i reprovable. Poc importa si foren pocs o molts, si ho foren per ferides de guerra, per malalties o per accident. El que de veritat importa, és que existiren i, a més a més i per desgràcia, en gran nombre.

Ja durant la primera guerra, la guerra dels Deu Anys, el nombre de baixes fou importantíssim: **oficialment hi morien la meitat dels soldats espanyols**. I com que a l'exèrcit revolucionari cubà hi havia molts negres, en van morir tants que a partir d'aquell moment la població blanca va tornar a ser, una altra vegada, majoritària a l'illa (un 68-70 % de blancs o quasi blancs).

Durant l'última guerra la de la Independència, els morts també foren molt nombrosos, i encara que no puc oferir massa xifres, certes dades pareixen confirmar-ho:

Anteayer hizo tres años que estalló en Baire la insurrección cubana que desde entonces ha costado a España 1.300.000.000 de pesetas y 100.000 hombres.

(*Los Debates*, 26-II-1898, n. 1.498, "A vuela pluma", p. 2.)

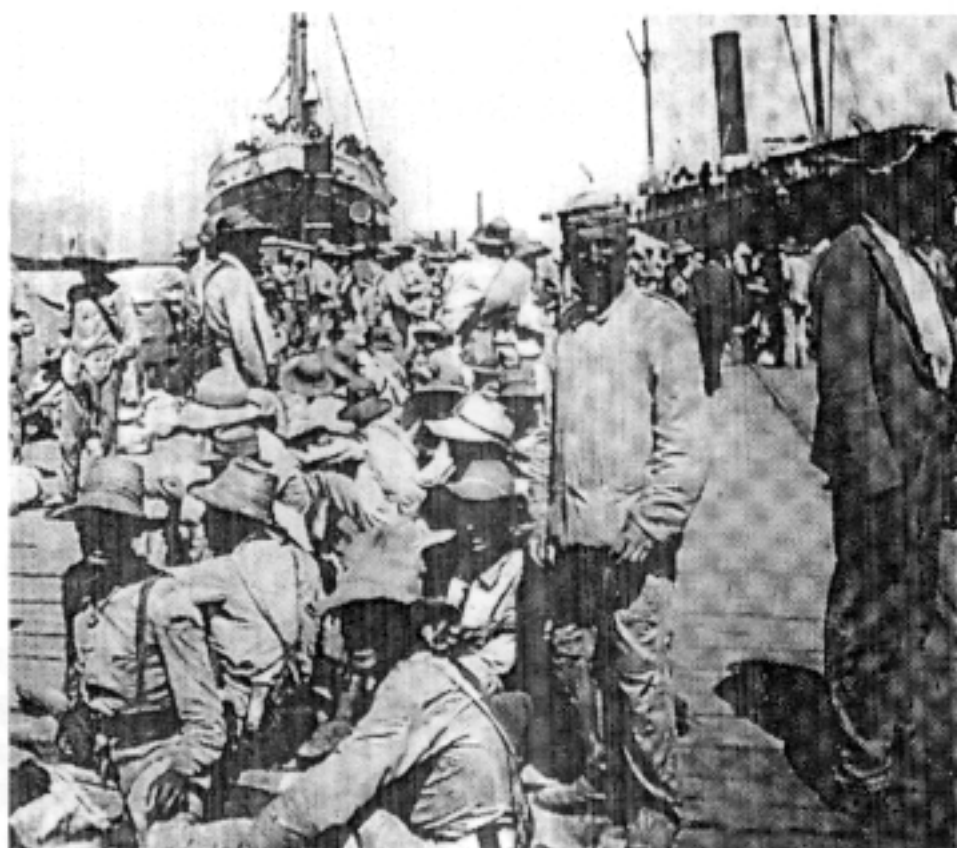
Segons Albert Balcells, la companyia Transatlàntica (que tenia el monopoli del transport), va traslladar els 400.000 soldats que van ser enviats a Ultramar entre el 1895 i el 1899.

Aquells soldats, no constituïen el que podríem anomenar un veritable exèrcit colonial. Eren un "munt" de joves pobres i de classe social baixa (la majoria sortien de casa per primera vegada), no tenien cap tipus de preparació militar (exceptuant als "reenganxats") i "iban no mal armados, regular vestidos y mucho peor, sin duda, alimentados". Molts d'estos fills del poble varen morir de la "febre" i del "vòmit", només uns pocs en accions de guerra. La seua situació i les seues condicions de vida van ser molt ben descrites per un testimoni cubà: "Todos ellos [l'autor parla dels soldats espanyols], casi sin excepción, habían recibido ya la visita de la malaria, de la disenteria amebiana, de la diarrea de los países cálidos, de la tuberculosis pulmonar, ejerciendo todos esos azotes sobre aquellas pobres caravanas humanas, mal comidas, andrajosas y mal vestidas, comidas de piojos, fúnebre tutela, porque lo cierto es que esos pobres soldados que compasión inspiraron hasta en el propio Máximo Gómez apenas mejorados, aún no buenos [no ho podien estar en uns pocs dies], saltaban de la cama del hospital hacia nuestros bosques, montañas y ciénagas, para retornar a los pocos días de nuevo a los mismos hospitales, agravadas sus dolencias."

El transport de les tropes

Durant l'última guerra, la Transatlàntica va portar a tota màquina soldats a Cuba i en va repatriar els malalts, ferits i mutilats, sense interrompre el servei regular de correu i de mercaderies. Cada quinzena hi havia un embarcament des de diferents ports, i marxaven a Cuba un màxim de 2.000 (només en els vaixells més grans, replens i amuntegats). Les necessitats de la guerra, més ben dit, del negoci de la guerra, van fer que la companyia augmentés les seues tripulacions i que hagués de subcontractar serveis amb navilieres més menudes.

El major nombre de transports van fer-se entre 1895 i 1896. El 1897, com a conseqüència d'un cert estancament de la guerra, podríem dir que es van aturar o frenar. Però el 1898 van tornar a augmentar.

Embarcament de tropes espanyoles a Santiago de Cuba. ▲

Els nostres soldats, els "quintos", viatjaven amuntegats i amb escassíssimes condicions higièniques. L'estat abonava a la companyia naviliera un preu fix, determinat per contracte i sense variació encara que variessen les despeses reals del transport (no cal ni dir que la companyia sempre hi guanyava). El preu era de 32 *pesos* durs d'anada, i s'encaria més a la tornada, ja que la majoria dels que tornaven eren malalts i ferits.

Dicase que en un plazo muy breve regresarán de Cuba, todos los soldados enfermos, los que no se hallen en condiciones para librarse de las dolencias propias del clima y los que hayan de continuar sus servicios en la Península."
(Los Debates, 6-II-1898, n. 1.483, "Correo de Madrid, 4-II-1898", p. 3.)

Era un negoci trist i lucratiu, on l'altruisme no tenia cabuda, encara que certes informacions així ho intentaven manifestar.

Se ha autorizado al Capitán Genral de Cuba para que utilice los viajes de retorno de los buques de la Cia. Trasatlántica y otras casas consignatarias que se ofrezcan gratuita y voluntariamente, para repatriar a los soldados inútiles o enfermos.
(Los Debates, 5-II-1898, n. 1.481, "A vuela pluma", p. 3.)

El gran beneficiat d'est negoci de sang i de misèries humanes va ser el marquès de Comillas, principal propietari de la Transatlàntica i un dels individus que van fer de la guerra una font d'immensos beneficis. D'est personatge en tornarem a parlar més tard.

El viatge de tornada era penós, i en el seu decurs molts dels que havien sortit vius de la guerra hi morien. Ciges Aparicio va qualificar el mar de "insaciable tumba".

Durante la travesía han fallecido 60 soldados y hay 584 enfermos, entre ellos 100 gravísimos.
(Los Debates, 5-II-1898, n. 1.481, "A vuela pluma", p. 2.)

Tants n'hi van morir que a la fi el Govern, ja s'acabava la guerra, va adoptar mesures per intentar solucionar el problema. Va posar en funcionament vaixells hospitals, com el vapor *Alicante*, que intentaven posar en pràctica certes mesures sanitàries i higièniques.

Se ha recibido de Cuba el siguiente despacho oficial:
"Habana 6.- Esta tarde ha salido con 500 enfermos para Cádiz el vapor hospital "Alicante", preparado con tanta inteligencia y esmero, que no hay duda que los soldados de ningún país sean mejor atendidos y cuidados."
(Los Debates, 8-III-1898, n. 1.506, "Correo de Madrid, 6-III-1898", p. 3.)

Es va posar en funcionament la Sanitat Militar per intentar reduir la mortalitat dels soldats i millorar la higiene de les tropes, i es va introduir un inspector mèdic (de segona classe) com a director d'una de les seccions del Ministeri de la Guerra. (BOPT, n. 256, 27-X-1897.)

▲ Equips de la Creu Roja desembarcant soldats ferits.

També es van determinar les funcions de la Creu roja, tant en temps de guerra com en els de pau, i es va modificar la seua estructura i organització, donant-li caràcter oficial per a millorar la situació dels soldats en servei, dels ferits i malalts, dels repatriats i sembla que també, encara que poc, per a ajudar els familiars directes dels soldats. (BOPT, n. 47, 24-II-1897.)

La Cruz Roja de Tarragona ha socorrido á los soldados procedentes del ejército de Cuba, Manuel Domenech, de Tarragona y Juan Favá de Tortosa, Juan Guivernau y Ramón Val, de Searita.
(Los Debates, 3-V-1898, n. 1.549, "A vuela pluma", p. 2.)

Per últim, es van dictar normes per als inútils per culpa de ferides de guerra o per accident els quals tindrien dret a entrar en el Cuartel de Inválidos. Els que s'havien de retirar per malaltia cobriren el "retiro" segons els seus serveis. (BOPT, n. 15, 17-I-1896.)

Durant el desenvolupament de la guerra, la Transatlàntica va perdre vaixells per un total de 17.680 tones, la qual cosa significa una gran pèrdua econòmica, però encara més gran va ser la pèrdua posterior del passatge i de la subvenció estatal per al transport de tropes. De tota manera, com ja he dit abans, va guanyar moltíssim amb la repatriació.

A més, el govern de Cánovas el 1896 va fer votar a les Corts un emprèstit especial per despeses de guerra contra els cubans revoltats, que tenia un interès teòric del 6%, però què en realitat arribava al 14 %. El ministre d'Hisenda va votar-hi en contra per considerar-lo ruïnós per als interessos de la Corona. Però el nostre vell conegut marquès de Comillas, principal figura de la Transatlàntica i del Banco Hispano-colonial, va ser qui va adquirir majoritàriament estes obligacions amortitzables en set anys.

Les quintes

Tot el rosari de desgràcies i patiments que la guerra arrossegava, tenia el seu origen, el seu punt de partida, en el sistema de reclutament per mitjà de les "quintes", sistema que significa i explica, més que cap altra cosa, el que esta guerra, la guerra de Cuba (però també les de Filipines, Puerto Rico i totes les d'Ultramar), puga ser anomenada **"una guerra contra el poble"** (segons la meua definició). I per què ho dic això? Senzillament, perquè a la guerra només hi anaven els que no tenien les 1.500 pessetes o les 2.000 pessetes (en el cas de fer el pagament fora de termini), els 300 o 400 duros, que costava deslliurar-se'n, comprar-los "de cota", com diem per aquí. Pensem que estem parlant d'una quantitat molt seriosa, a la qual molts, els més desfavorits i les classes més populars, no podien arribar. Per fer-nos-en una idea, a finals de segle 1.500 pessetes eren (més o menys) les despeses anuals d'una família barcelonesa formada per un matrimoni i dos fills menuts.

A. Calderón en el seu article del diumenge 15 de novembre de 1896 titulat "Egoaltruismo" ja ho deia: "¿Será porque la sangre y la vida, de puro preciosas, no tienen precio? No debe ser por eso, ya que nuestras sabias leyes venden por 1.500 pesetas el derecho de no arriesgarse a derramar la una ni a perder la otra".

En el sistema de quintes el servei militar és obligatori, però no té per què ser personal: es poden subministrar substituïts o bé recórrer a la redempció en metàl·lic ("compra de cota"). El servei actiu recau en una proporció de gent (del contingent) inferior a la del servei personal obligatori i té una durada més llarga, són més anys de *mili*. A més a més, els "quintats" tenen més possibilitats de tornar a ser mobilitzats, un cop acabat el seu temps de servei actiu, perquè les reserves són més minses. Est sistema es va practicar en la majoria d'estats fins les victòries prussianes del 1866-1870. Aquí, com quasi sempre el dolent dura més, va durar del 1850 al 1912. *La Veu de Catalunya* el 18 de juliol de 1895 ho definix ben bé: "Tanta sanch dels pobres y tanta dinerada dels que no ho son!".

Per poder-se redimir, molts (els que podien) es feien una assegurança individual de "quintes". En aquella època els jornals eren d'entre 1,5 i 2 pessetes diàries i, sense est tipus d'assegurances, pocs haguessen pogut pagar la seua redempció, ni tampoc el que costava un substitut (entre les 500 i les 1.750 pessetes, encara que est últim tampoc cobrava la totalitat de la quantitat abonada pel substituït; generalment cobrava la mitat o la tercera part, i això, encara, a terminis).

Debiendo presentarse en la zona de reclutamiento de Tarragona nº 33 el día 20 del actual con objeto de verificar la incorporación al ejército de Ultramar en Cuba, al que ha sido destinado en méritos de permuta sustitución con José Torres soldado de cupo de Ultramar, se interesa la presentación en esta alcaldia de Juan Bautista Funerales, hijo de desconocidos, natural de esta ciudad que nació el 11 de febrero de 1878 y soldado voluntario que ha sido hasta poco tiempo, del 2º Batallón del Regimiento de infanteria de Luchana nº 28 de guarnición de esta plaza, advirtiéndole que de no presentarse antes de la fecha citada será tratado como desertor con arreglo á los artículos 286 y siguientes del Código de justicia militar.

Tortosa 15 de enero de 1898- El alcalde AGUSTIN MONNER.

(*El Correo de Tortosa*, 17-I-1898, n. 12, "Sección oficial. Edicto".)

S'ha de dir que els particulars podien presentar voluntaris per a la guerra de Cuba, voluntaris que havien de tindre entre 19 i 40 anys d'edat, als quals havien de pagar 1,50 pessetes diàries a partir del moment de la seua filiació i fins al seu embarcament; però els recaptadors cobraven 250 pessetes per cada voluntari presentat. A estos voluntaris el dia abans de la marxa els donaven 50 pessetes i el següent material: 2 calçotets, 1 parell de sabates, 1 parell d'espardenyes, 1 gorra de caserna, 2 vestits de *rayadillo*, 1 bossa per a la neteja personal, 2

tovalloles i 1 manta. Per cada any servit a Cuba els donaven 250 pessetes, que podien cobrar en terminis de 20 pessetes i 83 cèntims mensuals. (BOPT, n. 15, 17-I-1896.)

Quan, per causa de la guerra, es va cridar a files a reservistes de 30 i 40 anys, molts ajuntaments compensaven les seues famílies amb dos o tres rals diaris. Però si per desgràcia l'infeliç moria a la guerra a la seua viuda li concedien una pensió de 182,50 pessetes anuals, això sí, sempre que no es tornés a casar.

Por real orden del Ministerio de la Guerra se ha concedido a doña Mª Cugat y Calvet, viuda del soldado que fue del ejército de Cuba, José Borrás Pedrell, la pensión de 182,50 pesetas anuales mientras permanezca viuda, abonándole dicha pensión en la Tesorería de Hacienda de esta provincia.

(Los Debates, 21-V-1898, n. 1.564, "A vuela pluma" p. 2.)

El preu al comptat d'una assegurança de quintes feta abans del sorteig (1895-1898) anava entre les 700 i les 1.000 pessetes, però hi havia companyies que per 100 o 150 pessetes asseguraven el canvi d'Ultramar a la Península. S'assegurava també als infants. En tot l'Estat hi havia més de 30 societats d'est tipus a part del *ganxeros*, que s'aprofitaven de les misèries dels altres. Un fet d'est tipus ens l'explica el diari tortosí *Los Debates* el 22-I-1898: Sembla ser que un matrimoni de Barcelona va pagar 90 duros per permutar el destí del seu fill, un tinent destinat a Cuba, amb un estafador que vestia com un oficial i alternava amb altres oficials.

Als no assegurats i als estafats sempre que quedava el recurs de vendre o endeutar-se (els que podien). Al final, l'exèrcit sempre tenia més "redimits" que no pas soldats pagats amb les primes dels primers, és a dir, hi feia un bon negoci. Els Fondos de Redención y Reenganche van servir durant molt anys per pagar del 40% al 95% dels sous de la Guàrdia Civil, construir de casernes, adquirir armament, etc. Molt abans dels fets que ens ocupen, el 1888, el ministre de la Guerra, general Cassola, ho explicava clarament: "Necesito 50.000 hombres. Pues pido 70.000. Entre estos 20.000 que pido de más [...] habrá un número de mozos cuyas familias tendrán bastantes recursos para pagar la redención y, por otra parte, no habrá necesidad de reemplazar a los redimidos en el ejército, puesto que sobrarán muchos quintos."

Després d'esta explicació, els mal pensats podrien relacionar est tipus de quinta suplementària amb les decretades pel Govern de Cánovas el novembre de 1896 i l'estiu del 1897, en contra de la voluntat de l'alt comandament espanyol a Cuba. En el BOPT del dia 25 d'abril de 1897 consta que el capità general de Cuba, segons l'estat de la campanya, havia manifestat per telègraf que no necessitava que li enviessen més reforços, ni individus de la *recluta* voluntària.

El 1897, aplicant els nous principis de la Ley de Reclutamiento y Reemplazo, el total d'homes que va entrar "en caixa" va ser de 127.737. La nova llei va comportar un augment de 37.712 homes, ja que el 1896 van ser cridats 90.525 homes. Del total d'homes cridats 80.000 van entrar al servei actiu i la seua distribució va ser la següent: 40.000 para la Península, Balears, Canàries i places d'Àfrica. Els altres 40.000 a Ultramar, dels quals 27.500 a Cuba (40.000 el 1896), 10.000 a Filipines (3.000 el 1896) i 2.500 a Puerto Rico (2.000 el 1896).

D'estes xifres totals, a la zona de Tarragona li va correspondre un *cupo* de 1.166 homes (1.518 l'any 1896), dels quals 401 per a Cuba (671 el 1896), 146 per a Filipines (50 el 1896) i 36 per a Puerto Rico (34 el 1896). Això donava un total de 583 per a Ultramar (755 el 1896) i 583 per a la Península (763 el 1896).

D'estos *cupos*, al nostre poble li van correspondre, del total de 25 útils, un *cupo* definitiu de 15, dels quals 8 a Ultramar (5 a Cuba i 3 a Filipines) i 7 a la Península. Com que hi havia un problema de dècims entre Santa Bàrbara i la Sénia, es va fer un sorteig i l'enter (l'home) li va correspondre a la Sénia.

Ja n'hem parlat del que els esperava als "agraciats" en els sorteigs de quintes que no tenien diners per a deslliurar-se'n. Per això no és d'estranyar que molts desertessen i que molts reservistes no es tornessen a presentar. Dels primers, els diferents i el BOPT n'anaven plens. D'exemples n'hi ha moltíssims, com el de *Los debates* del dia 16-I-1898, que publica un edicte on es reclama al soldat Juan Bautista Funerales per embarcar cap a Cuba, sota amenaça de ser declarat desertor. Dels segons, i només a títol d'exemple, es pot dir que el BOPT, a partir del dijous 14 de maig de 1898, va publicar un llistat amb noms i dades personals de 581 reservistes que no s'havien presentat, sense causa justificada (un d'ells era Nicanor Berges Camarasa, fill de Felipe i Mariana, natural de Santa Bàrbara, província de Tarragona, i veí de Barcelona).

Els pròfugs agafats eren enviats a Ultramar, a lluitar a la guerra. Per est motiu molts joves en edat militar emigraven a l'estranger (precisament les repúbliques americanes van ser lloc d'arribada de molts d'ells).

De Palafrugell dicen que desde que se iniciaron las Guerras Coloniales, faltan de la villa 400 jóvenes, casi todos los cuales se hallan en Francia.

(*Los Debates*, 24-II-1898, n. 1.496, "A vuela pluma", p. 2)

Segons queda reflectit en el BOPT n. 28 del dia 1-II-1896, els condemnats per la justícia militar podien permutar estes condemnes per destinacions a Cuba, ja que les autoritats militars pensaven que els soldats, davant la possibilitat de l'indult o el perdó, s'esforçarien a fer actes de valor. És fàcil de deduir que esta destinació no era cap favor.

I després, què?

Els soldats que aconseguien arribar vius a la Península, especialment després de l'acabament de la guerra, ni molt menys ja ho tenien tot passat. Primer els instal·laven en hospitals llatzerets per a passar una quarantena. Els oficials però, rebien un altre tracte.

Por el ministerio de la Guerra, se dictarán hoy las disposiciones convenientes á fin de que los soldados que llegarán en breve procedentes de Santiago de Cuba, sean sometidos á cuarentena en los lazaretos de Santander, Vigo y Coruña, según previene la ley de Sanidad.

(*Los Debates*, 3-VIII-1898, n 1.619, "A vuela pluma", p. 3.)

Parece que á todos los jefes y oficiales que vengan de Cuba se les darán seis meses de licencia, para que descansen de las fatigas de la campaña.

(*Los Debates*, 4-VIII-1898, n 1.623, "A vuela pluma", p. 3.)

Després eren l'objectiu de tot tipus d'aprofitats i de mala gent, que de vegades estaven dintre de la mateixa Administració.

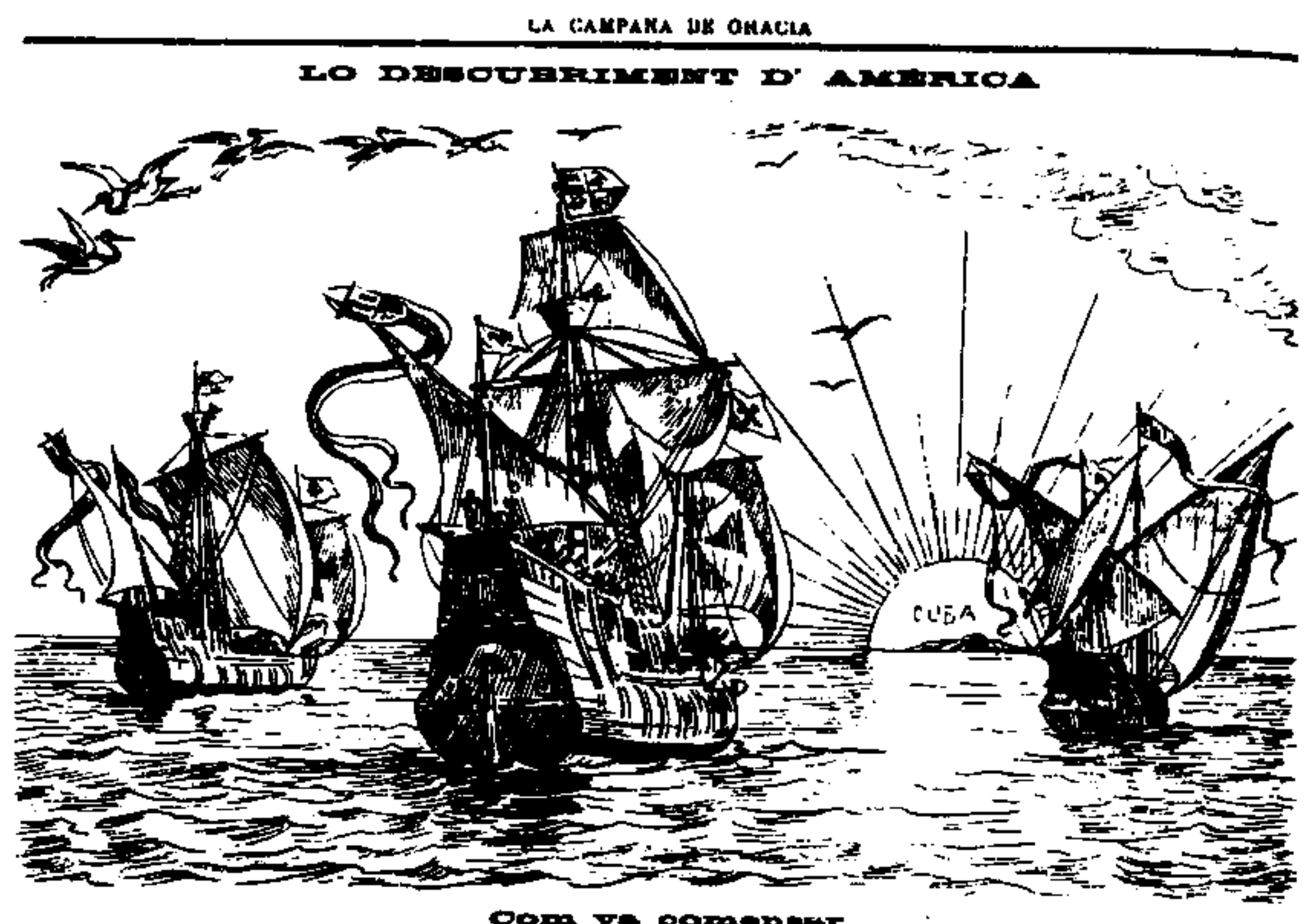
Con objeto de que los soldados repatriados no sean víctimas como otras veces, de negocio y explotaciones indignas, el Gobierno ha acordado que al desembarcar se les entreguen personalmente una parte de los que se les adeuda por las autoridades militares de la población en que desembarquen, que será Santander para la primera expedición. Después, en los puertos de destino definitivo, se les entregará otra parte por las autoridades militares de los sitios en que residan o más próximos al lugar donde se hallen.

(*Los Debates*, 25-VIII-1898, n 1.640, "A vuela pluma", p. 2.)

Los baules de varios soldados de Cuba de los que desembarcaron en Cádiz el veintiseis de febrero, han sido abiertos saltando las cerraduras, faltando en ellos, ropas, tabacos, dinero y otros objetos.

Y eso que los pobres soldados ni pinchan ni cortan en cuestión de elecciones. De lo contrario ni lengua para contarle les hubiera quedado.

(*Los Debates*, 10-III-1898, n 1.508, "A vuela pluma", p. 2.)

▲ Dibuixos satírics apareguts a La Campana de Gràcia: "Lo descobriment d'Amèrica. Com va començar. Com ha acabat."

Volien donar a entendre que l'Estat feia tot el possible per solucionar la vida i el futur d'estos soldats repatriats, però la realitat era ben diferent.

Anteayer llamaban la atención por nuestras calles tres infelices soldados, procedentes de Ultramar, vestidos de rayadillo, cuando el termómetro marcaba 2 grados sobre cero.

Es verdaderamente inhumano lo que se hace con esos heroicos defensores de nuestra bandera, que después de regresar enfermos y sin fuerzas, aun la patria les niega un miserable capote para cubrir sus escuálidos cuerpos [...]

(*Los Debates*, 13-III-1898, n 1.511, "A vuela pluma", p. 2.)

Según escriben de Cádiz, algunos de los soldados llegados recientemente á aquel puerto, procedentes de Cuba y dados de baja por inútiles, imploran la caridad pública por las calles de dicha ciudad [...]

(*Los Debates*, 19-III-1898, n 1.516, "A vuela pluma", p. 2.)

Tot i això, en aquells anys es van produir notícies que avui potser qualificariem de divertides, però que en aquella època potser no ho eren tant. Alguna, con la següent, criden especialment la nostra atenció i ens desperten la curiositat i la imaginació.

Un extraño suceso ha ocurrido en el pueblo de Bot, del que se ocupa no sólo aquel vecindario, sino toda la comarca. Fué llamado al servicio de las armas un reservista casado y vecino de aquella población. El soldado fué destinado a Cuba y la pobre esposa quedose inconsolable. Algún tiempo después llegó la noticia de su muerte en la gran Antilla, y este segundo y terrible golpe acabó de anonadar á la ya desolada viuda del reservista. Como todo pasa en el mundo pasó el dolor de la viuda y á los nueve meses cabales contrajo segundas nupcias con un mozo de la misma población. Todo sonreía á este matrimonio y un hijo vino a aumentar su ventura; pero, como pasa el dolor, concluye también la dicha, que fue interrumpida por el regreso del primer esposo, que ha regresado sano y salvo, cumplido el servicio y ansioso de abrazar a su mujer. El asombro de esta ante los dos maridos, la estupefacción del primer esposo al encontrarse con un sustituto y un hijo de su mujer, que no es suyo, y el jaleo de los dos esposos disputándose á la mujer que á ambos les había dado la Iglesia, no son para ser descritos.

Lo que preocupa a todos es el cómo va á resolverse este conflicto, pues ni uno ni otro, están dispuestos a renunciar a su mujer.

(*Los Debates*, 25-V-1898, n 1.567, "A vuela pluma", p. 2.)

Després de tot, però, la notícia sembla que era falsa, i l'articulista s'afanya a desmentir-la. Però quantes vegades, en el transcurs de la guerra, no es van produir situacions semblants o encara més estrafolàries.

Persona que nos merecía completo crédito díonos la noticia del doble matrimonio de Bot, publicado hace días en nuestro periódico.

Hoy referencias igualmente respetable nos dicen que el hecho no es cierto. Rectificamos pues aquella noticia que creíamos verdadera y no la desmentimos porque no cabe el mentir en nosotros ni en ningún periodista honrado. Podemos equivocarnos y reconocer como hoy el error en que por ajenas referencias incurrimos, pero jamás diremos ni escribiremos lo contrario de lo que creemos ó pensamos.

(*Los Debates*, 4-VI-1898, n 1.575, "A vuela pluma", p. 2-3.)

BIBLIOGRAFIA

Publicacions periòdiques de l'època:

Los Debates. Diario político defensor de los intereses de la comarca. Tortosa, de l'1-I-1898 al 31-XII-1898.

El Correo de Tortosa. Tortosa, any 1898.

Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona (BOPT). Anys 1896 i 1897.

Estudis històrics:

BALCELLS, Albert. *Cataluña contemporánea i (siglo XIX).* Madrid: Siglo veintiuno de España editores SA. (Estudios de Historia Contemporánea)

COMPANYS MONCLÚS, Julián. *España en 1898: entre la diplomacia y la guerra.* Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, Secretaria General Técnica, 1991. (Biblioteca Diplomática Española. Sección Estudios; 8)

NAVARRO GARCÍA, Luís. *La independencia de Cuba.* Madrid: Mapfre, 1992. (Independencia de Iberoamérica)